

Иван Вазов
Кардашев на лов

I. Чудата накана

Известният столичен писател-реалист Кардашев излезе от дома си рано един есенен ден и тръгна да кръстосва града.

Той си бе дал дума да се не връща у тях си тоя ден, додето не намери тема за една нова повест из столичния живот.

Тая тема трябваше да бъде нова. Искаше той да напише повест на един нов житейски мотив, повест, която да се различава от досегашните му сатирически драски по силата и дълбочината на страстта, по симпатичния или необикновен нравствен облик на героя ѝ.

– И наистина, каква полза – каза си той – вечно да рисувам картини на дребнави характери и души, да изваждам на сцената се тия делнични, прозаични интереси и тревогици из живота на столицата! С такива дребболии и аз ще издребнея. Аз ще се обърна просто на един вид монотонен хроникьор на дневните скандали. Мене ми трябва нещо силно. Животът в столицата несъмнено крие в гънките си и добри проблески, и по-благородни вълнения и потресаещи трагедии. А че ги има – има ги. Животът е сложен, човешките побуждения са най-разнообразни, има и низки и пазарски, има и по-високи; страсти, малки или големи, правят да бият всички гърди. Има и възвишени типове – не само егоизъм и глупост, но аз не искам да ги измислям: нека ми ги подскаже животът. Но за това имам нужда от помощта на случая. Един случай може да ме натъкне на най-неожиданото събитие, да ми открие рудницата на едно ново вдъхновение... А тоя случай няма да ми дойде на крака, при моя писмен стол: трябва сам да го диря, сам да му се случа на пътя. Ловецът, който се е наситил да бие бедни сиви врабчета по дърветата на двора си и иска да удари някой важен дивеч, нарамва пушката и отива в широка-та планина. Писателят, който търси тема за един вълнуващ и мощен разказ из живота, може да намери лова си в самия кипеж на живота. Прочее на лов: няма да си легна довечера, без да имам дивеча си в записната си книжка!

II. Дребни впечатления

Кардашев мина през улица Левски, дето, освен няколко файтона, возачите на които се псуваха по турски, нищо особено не видя; пресече през градската градина, още пуста и безлюдна; само на едно столче седеше вече една гувернантка и шареше с омбрелата си пясъка, на който си играеше русо детенце. Разумява се, нищо вълнуващо и потресаещо нямаше в тая пълна немцойка и Кардашев излезе на Александровската площад. Тука повече минавачи се кръстосваха по посоката на разните улици, които излизат на мегдана: чиновници, търговци, военни, които отиваха по службата си, госпожи, които бързаха в модните магазини, нагиздени.

– Ето тия прелестни госпожи, едвам си омили очите и – по модните магазини! – каза си той. – Каква прекрасна тема, за да драсне човек една сатирка на нашите гиздосани куклици!... Но не, стига вече отрицателни типове и песимизъм. Моята цел е по-друга...

В Търговска улица движението беше по-голямо. По тротоарите минавачи, в средата файтони вървяха и се пресрещаха. Няколко души любопитни зяпаха на презстъклената изложба на галантерийните магазини. Един подуенски шоп, с връзка пилци, увиснали на лакътя му, беше се заплеснал смаян в хубавия моден господин със завити мустачета и висок цилиндър, окачен при вратата на дрехарския магазин на Йерохама. Един стражар го дръпна за рамото, за да го свести от това естетическо захласване, и му каза, че мястото му не е тука. Шопът погледна стражаря, ухили му се, па отбягна нататък, като фърляше прощален поглед на картината в същия миг, когато една възрастна дама, загледана другаде, сблъскваше крилатата си шапка с гуглата на приятеля. Тая сцена извика усмивка по лицето на писателя.

– Мотив за един карикатурист, нищо повече – продума си той и отмина.

III. Каишев

Две крачки по-нататък него го спря един господин с лукаво и безочливо лице, с голям нос и с жълта изрусяла шапка на глава.

– Добрутро!

– Добрутро, господин Каишев.

И фащане за ръце.

– Накъде тъй?

– Тъдява.

– Ще си купуваш нещо? – пита Каишев.

– Ба, не.

– Как сте, добре ли сте?

– Благодаря.

– Не си остарял, бе!

Кардашев иска да продължи пътя си. Той се бои от тая лепка Каишев, винаги отегчително-любезен и фамилиарен с него, благодарение на вехто познайнство, отдавна забравено от Кардашева; той гледа да се откопчи с време, защото загълчи ли Каишев, точка не туря. А сега, по коначния му дъх, той видя, че излиятелността му ще бъде още по-богата. Не бе добра първата му среща тоя ден...

Но Каишев дава да се разбере, че разменените думи са само предисловие на по-важен разговор. Той фаща за ръката Кардашева.

– Аз исках да ви намеря нарочно, да ви поговоря за, една моя припрана работа. Знайте? Вам се надявам. Де живеете, за да дойда днес?

Кардашев се намръщи.

– Днес съм зянат, извинете!

– Сè едно: аз само за десет минути ще ви обезпокоя. Де живеете? По кой час мога да дойда? Аз ви търсих на Витошка улица, но вие сте се били преместили оттам. Бягахте от нас!

– Да, аз сега живея на тоя край...

– Улица?

– Любен Каравелов.

– Нумеро?

– Не съм гледал кое е – избъбра с едвам скрита досада Кардашев, който съвсем не можеше днес да се занимава с друго освен с целта си.

– Помислете, забравили сте... Нумеро? – питаше с вторачен поглед немилостивият човек.

Нямаше спасение, трябваше да се обади цялата тайна.

Кардашев обади къщата си.

– Днеска, по един часа, ще ви дойда: петнайсет минути, най-много двацет само ще ви занимая... Ще ме задължиш много.

– Но аз днес съм много зает, друг път.

Каишев го изглежда с недоумение...

– Не можете ли тука да ми обадите за какво се касае? – попита Кардашев, като предпочиташе да чуе тука поверенията му, за да може и тук да ги остави. У дома си той не желаше да смутяват размишленията му подобни ненужни впечатления.

Каишев се понавъси, но се покори на необходимостта, приближи се още повече до Кардашева и поверително и ниско зафана:

– Вие сте приятел с министра Х? Нали? Знам. Ето каква е работата. Завчера министерството дава на търг една постройка. Аз и Каракушев – знайте Каракушев?

– Знам. Не го знам... Сè едно...

– Аз и Каракушев сме съдружници. Почтен човек... При перетържката ние дадохме последната, най-ниската цена. Следователно, остана върху нас, върху мене и Каракушева, разбирате? Бия аз веднага телеграф в Пеща, за да ми дойдат по-скоро нужните материали, правя една поръчка за петнайсет хиляди лева. Разбирате?

– Разбирам.

– Хъ, задължнявам петнайсет хиляди лева... Аз на правителството съчувствувам, т.е. смея да кажа, партизанин съм. Мисля работата съвсем свършена, търгът станал, дума няма за по-друго. Разбираш?

– Да.

– Не щеш ли, сега се обажда Иван Калъчът – той е съдружник с Коста Зането – и знаеш ли каква гнусотия прави?

– Не знам.

– Заявил, че сваля още по-ниско цената и желае нов търг. Възможно ли е? Това е сè едно, като да излезе из гората един разбойник и да те промуши в тялото. Моите симпатии към правителството вие ги познавате... Нали?... Аз още от време... Тоя Калъч – интригантин и нищо повече. Защо го оттигнах от съдружеството си – ние бяхме по-лани съдружници по постройките на новата лудница – бил ли си там? – Защо го оттигнах? – Питайте? За една полица, издадена от нас, от Голев и съдружника, джиросана от Джуджева, шконтира я с голямо аджио и после казва: мини я на партидата ми от бъдащата печалба. Бе, пезевенк! Каква печалба още? Оттогава Калъчът – той даже не е православен – той се

венча в католишката черква понеже нашите попове не приеха да го турят в брак с братовчедката му... Вие не знаете това?

– Не.

– Зафана тоя папицашин да ме гони и да върви по стъпките ми – навсякъде той се явява на пътя ми. Вчера му рекох: бе кучешки сине – тамо нему – ти всяка човещина си окачил на пирона... Не те щат, ти се увираш като червив; ти на правителството гроб копаеш! Сега иска пък тука да ми подлее вода... Та ето за коя работа исках днес да дойда при вас... Аз... господин министърът може да бъде уверен кой е Каишев!... Слушате?

– Да.

– Затова исках да дойда да ви помоля да кажете на министъра да отфърли с презрение Калъчова... Нека само да го попита в коя черква се е венчал!... Едно – то...

IV. Кардашеву задават друга тема

Кардашев се намръщи от това „едно – то“; значи имаше и друго!

Каишев си запали цигарата, изплю шушките тютюн из устата си и продължи:

– Едно – то. Второ. Да ви помоля за една услуга, понеже вие, като поет... разбирате? За госпожата... искам да ѝ направите нещо.

– Какво?

– Желя да ми напишете една... полиграма в стихове.

Кардашев се усмихна.

– Телеграма?

– Не телеграма... Ние хиляди телеграми сме били досега... В стихове да бъде полиграмата.

– А, епиграмата?

– Да! Епиграма, за госпожата ми, покойната... Заръчал съм ѝ мраморен паметник... Сега желя – вие знайте аз колко съм я обичал – да ѝ издълбаят няколко хубави думици, сиреч една поезийка, ама хубавичка.

– Епитафия искате да кажете!

– Епитафия! Да!

И Каишев, като приближи до Кардашева устата си, из която лъхна пак конячната атмосфера, фана да му говори поверително:

– Колко се обичахме, брате мой! Аз на вази само мога да кажа: тя беше ангел небесен... Плаках, когато умря. Зе я господ и аз останах сам... гледаш ме... Имаше и тяло хубаво... Епитафията напишете, да бъде кратичка, няколко стихчета, разумявате? Но вътре да турите, сиреч, как е била – ангел небесен, как е умряла като едно цвете... какъв любов сме си имали помежду си и че втора няма да намеря като госпожата ми. Аз искам, който чете, да плаче... Четири стихчета само! Турете в тях, че се е поминала на двайсет и петата си година и три месеца точно. Месеците оставете! И селото ѝ: Желява. Името ѝ: Дойна – не забравяй. Много добродушно сърце имаше и много голям разум, сиреч... Четири-пет само... Но аз заради госпожата нарочно ще дойда подир обяд да ви разправа хубаво какъв ни е бил животът, та да земете ноимата... Слушате?

V. Цербер в беда

Но Кардашев от няколко време насам отговаряше машинално да и не, напосока, без да разбира и слуша интересната реч на събеседника си. Всичкото му внимание бе отишло в срещната уличка „15 ноември“, дето се разиграваше една възмутяваща душата драма.

Градските кучеловци – и такова съсловие вече съществува в София – със своите прътове на върха с колело от тел бяха загасили едно черно кученце и фърляха арканите си на шията му, които то с голяма ловкост успяваше да избегне.

Горкото животно, уплашено и разтреперано, с настръхнала козина на гърба и врата, правеше отчаяни маневри, за да се избави от примката на дрипавите и жестоки циганчета, натоварени с ловенето и убиването на скитащите по улицата кучета, и извършваше смели, но безуспешни движения да се провере между враговете си. То квичеше жаловито, но безпомощно в тая обикновено безлюдна уличка. Най-после победоносни викове се разнесоха: псето бе фанато с аркана. Един от кучеловците бързо го изтегли из халката, зе го на гърдите си, за да го понесе. Кучето сега квичеше отчаяно, виеше, плачеше, молеше се с човешки глас за спасение от тия лоши и грозни момчета. Те тръгнаха и завиха към улица „Лега“, а нещастното малко създание, като че предчувствуваше смъртта си, плачеше сърцераздирателно.

Кардашев присъствуваше ням и възмутен на тая жестока сцена, без да слуша глупавото брътвене на дръпналия бърбица Каишев, хиляди пъти по-малко интересен от кученцето. Нему му мина през ума, че тая случка може да стане предмет на един трогателен разказ.

Но веднага се отказа от тая мисъл. „Ще бъде смешно да изливам патос над едно куче, когато толкова човешки страдания може би кипят около мене“, помисли си той в това същото време, когато Каишев, очуден, че погледът на Кардашева е отвлечен на друго място, промени своите обични въпроси: „разбирате“ на „слушате“?

– Слушате, господин Кардашев?

Внезапно Кардашев трепна с цялото си тяло. Кучеловците се повръщаха насам в улица „15 ноември“ с черното кученце и приближиха до едни малки груби кола, теглени от една кранта (одеве ги нямаше там), и издигнаха кучето да го пуснат в дупката на клетката, която беше в тия кола. Кардашев припна към тях с изражението на силен гняв и с

повелителни махания да освободят животното. Понеже кучеловците се противяха на заповедта му и следваха спокойно да тъпчат в дупката кучето, което отчаяно пишеше, обърнато сега към Кардашев, той се фърли върху тях с дигнат бастун. Произлезе една минута сборичкване между литературата и кучеловците.

Каишев, зяпнал и смаян, гледаше немешката на тая борба, без да разбира нещо, със замръзналото на уста: „Слушате, господин Кардашев?“

А причината на борбата беше съвсем проста: Кардашев се застъпваше за своето си куче, което го бе подирило от дома, без да забележи той, и бе загасено от кучеловците тъкмо когато Каишев му разказваше в коя черква се е венчал Иван Калъчът с роднината си.

Кардашев, твърде развълнуван и засрамен даже от непристойното си увлечение, възползува се от преградата, която туриха между него и Каишева ред файтони, и крадешком се шопна в „Червен рак“ през страничната му врата с кучето си заедно.

VI. Една приятна вест в „Червен рак“

Той седна на една маса и като се увери през прозорците, че Каишев изгуби дирите му, успокои се и фана да разглежда какво имаше около него.

– Слава богу – думаше си той, – тоя смешен случай с Цербера – така наричаше кучето си, което се бе сгушило под стола, още разтреперано от халката, що го бе давила – избави ме от ноктите на Каишева. Какъв дявол ми трябваше мен да знам неговите перетържки и гешефтарства, в коя черква се е венчал някой си Калъч, вагабонтин, с роднината си и какво тяло имала неговата умряла жена... Много ми влизат в работа всичките тия помии! Па да можех да извлеча нещо за целта си. Но каква нова идея може да се роди от беседата с един Каишев? Този човек е цял излян от нищожество! Той навярно ще ме подири у дома, за да ми доизкаже за Дойна... Аз не мога да му затворя вратата си, по-добре е да се не връщам за обяд.

В кафенето имаше разен свят.

Българи, евреи, чужденци, пушек, глъчки.

Огледът, който направи Кардашев, не му каза нищо ново. Сè тия разговори по дребулиите на деня и злодумства по политиката, се тия плоски, лишени от изражение лица и груби смехове и спиртни погледи, и прозевки на ленив и непотребен живот. Тука дори и сатирата не би намерила храна. Той напразно напъваше всичкото си внимание: нито една фраза от чуваните не изобличаваше сериозен или съдържателен разговор. Плоскост и безцветност. Един скандал би бил по-плодовит с наблюденията поучителни, с психологически изводи.

Той допи пивото си, плати и стана. В тая минута привлече слуха му един разговор на съседната маса. Той чу следващата част от него:

– Ама Григоров ли бе? Начо ли? – питаше един.

– Не, Симеон Григоров... Бог да го прости! – отговори друг.

– И тая нощ? – питаше първият.

– Да, по три часа. Със собствения си револвер.

– А коя е причината на самоубийството?

На другата маса се раздадох глъчки, смехове, та Кардашев не можеше да зачуе продължението на разговора.

Той пак седна, на една друга маса – понеже мястото му на неговата бе заето вече – с намерение да разбере по-добре трагедията, която се

случи тая нощ.

Той познаваше Симеона Григоров, самоубития. Момък богат, образован, с мил характер и прелестни маниери. Защо се е самоубил в тая ранна възраст?

– Бездруго, тука се крие една вътрешна трагедия – помисли си Кардашев; – Григоров бе така добре поставен в обществото, обладаваше едно завидно положение – причината на отчаяното му решение да прекрати дните си сам не може да бъде друго освен нравствена – какво именно? Любов, непременно. Само това чувство е способно да тикне към такива решения един такъв човек!... Нещастна любов! Бездруго... Аз имах право да се не отчайвам от външната безцветност на столичния живот... Не е само грубият материализъм на Каишовци, който движи душите. Ето един герой, една изпъкнала фигура, сиреч богата тема, каквато аз търся за потресаещи изображения на душевна борба. Тук няма дребнавост, а има дълбок жизнен трагизъм; тук, преди разломената от куршум глава, има едно счупено сърце.

Но Кардашев жаднееше по-скоро да се увери във верността на предположението си и след това да иде у дома си и да се залови с обмисляне фабулата и развитието на разказа си. Той чувствуваше вече огъня на вдъхновението.

А злокобната новина беше обладала вече цялото кафене. Лицата се бяха оживили, очите светнали, вниманията напрегнати за още по-застървателни подробности. Григоровото самоубийство внесе една вълна от свежест в монотонията на Червен рак.

Той стана и се приближи до масата, дето пръв път чу за самоубийството.

– Извинете – обърна се той към одного от беседниците там, – знае ли се причината за Григоровото самоубийство?

– Това разправяхме сега, господин Кардашев – отговори той, доволен, че му се дава случай десетия път негли тая заран да разкаже лакомата новина, – кой мислеше, че Григоров за такава глупава причина ще се убие? Тая нощ играли на комар. Той играеше. Освен че изгубил всичко, Григоров дал и две полици за петдесет хиляди лева... Той беше богат човек и можеше да ги посрещне. Но кой знае как, отчаял се за тая голяма загуба, като се върнал у тях, и гръмнал револвера си в устата... Това сам е обяснил в едно писмо, което се намерило на стола му.

Кардашев се фана за главата при това обяснение и излезе.

Вдъхновението му охладня мигновено. Какъв мизерен герой? Де тука характер! Де тука борба? Де сила на страстите! Иди се ползувай от

такава пошлост!

Убил се, че изгубил на комар!... Не, Каишев е по-симпатичен.

Той излезе.

VII. Гръмливи новини и истински събития

Търговската улица на тоя час беше още по-оживена. В хора на другите шумове влизаха сега и ухораздирателните крясъци на рожак вестникопродавци, под мишницата с едвам сега излезли от пресата вестници, вместо снощи, по реда си. Улицата ехтеше от названията на вестниците, сподирени със съблазнителни обаждания.

– *Независимост!* Важни новини, много важни!...
 – Купете си *Пазител народен!* Кабинетът паднал!...
 – *Народен другар!* Революция в Сухиндол!
 – *Известител!* Ужасно клане в Гаганица!
 – Господин Кардашев, купете си: много важни новини!
 – Моя вестник, господин Кардашев! (Тия дяволи познаваха Кардашева, понеже бяха един вид от еснафа.)

Няколко хлапака начугулиха литератора и той, за да се отърве от тяхната лепкава любезност, набъка си джебовете с листове. Той не любопитствува да отвори ни един, при всичката възбудителна прелест на новините за политически трусове и катастрофи. Той знаеше по опит, че тия новини бяха едно благородно състезание между редактори за доказване богатството на фантазия и изобретателност и простимо агитационно средство за гонене партийни цели. Кардашев обаче и рядко четеше вестник.

По-нататък той се натъкна на друг рожак разгласители на Сухиндолски революции и Гаганишки ужаси. Кардашев отфърли решително предложенията им да си купи втори екземпляри от вестниците, както и услугите на две лустраджийчета, на които естетическото чувство се докачи от вида на опрашените му обувки. При рибната бакалница, близо до кафене „Македония“, той се спря. Тука беше кипещът на явния и пазарския живот на столицата. Тълпи минавачи от вси страни се срещаха, кръстосваха, спираха, разотиваха, сменяни от нови талози човешки върволяк. Кардашев сблъска гърба си с друг гръб, обърнат към неговия. Той се извърна да се извини на обладателя му – тогава позна господина Сайкова, държаш в ръка, увит в хартия, голям къс сомова риба, кървава още.

– Добър ден!
 – Добър ден, господин Сайков.
 – Що дирите тука? Риба ли? Препоръчвам ви: чудесен сом! – и

Сайков подигна лакомата си покупка.

– Благодаря, не ща да купувам риба.

– А какво чакате тука? Или любопитствувате?

– Да, няма какво да правя, излязох да си позяпам.

– Знаете ли? Симеон Григоров тая нощ се самоубил?

– Чух това. Мизерна смърт... Ти как знаеш?

Сайков му разправи, че Григоров изгубил на комар.

– Какво ново по политиката? – притури той.

Кардашев посочи усмихнато вестникопродавците, които ревяха своите гръмоносни новини.

Сайков махна с ръка презрително.

– Ха, чу ли случката, която вчера станала между Жаравков и редактора на „Свободен печат“?

– Конков?

– Да. Ти знаеш, че Конков е върл радикал. Той реве до бога за неограничена свобода на печата, той е против всеки закон, който я стеснява, та и въобще против закони и съдилища. – Имаме анархисти, как? – Завчера напечатал една тежка клевета против Жаравкова. Жаравков, какъвто го знаеш, че е джаснат, среща го при Панах и му налага гърба с бастуна си. Как мислиш, че си отвръща Конков за тая обида?

– Върнал му тоягите с юмруци, по български.

– Не.

– Извикал го на дуел? Удари го в глезена?

– Не.

– А какво?

– Извикал го на... съд!

– За боя? Какво има чудно в това? Това е правилно.

– Това е подло!

– Защо?

– Конков, когато фърляше мръсните си клевети въз Жаравкова, знаеше добре, че се радваше на пълна безнаказаност. Законът за печата го туряше на заслон. Той се криеше зад гърба на един отговорник – човек от слама! Жаравков не прие да се унизи да му се отплати със същата монета, тоест с печатни псувни, а му отговори грубиянски наред улицата с бастуня си, какъвто държеше и редакторът. Тоз последният, знаеш, че немошен против печатните псувни, законът може да накаже ударите с бастун, които са заслужени, обръща се към съда, той да отмъсти за синалата, получени от гърба му... Това е кавалерско?

– И това е българско! – усмихна се Кардашев.

– Право, право! – изсмя се Сайков, като се прощаваше с него. – Хай да те водя нататък.

– Аз оттам ида.

– Какво ще правиш самичък тука?

– Ще зяпам.

– В петъчен ден бъди тука, тогава е пазар, има богат материал за наблюдения; впрочем, днес е сряда. Тоя пост е пак добър.

– Защо в сряда, а не в четвъртък например? – попита Кардашев.

Сайков смигна и посочи банята насреща.

– Сряда е женският ден за къпане през неделята. Стой тука, има приятни мордички да видиш...

– Не мога да кажа, че не си досетлив човек, Сайков! – усмихна се Кардашев.

Сайков се приближи до него поверително.

– Оная сряда банята е била театър на една оригинална домашна история. Ти чу ли?

– Не. Любопитен съм.

– Играещата госпожа Зоева дала рандеву на господина N. в една кабина на банята – това посред пладне.

– Невъзможно!

– Не говори тая дума, когато е приказка за женска интрижка. Господин Зоев, мъжът, научава се, насиля вратата и влиза в кабината. Тогава...

– Е? – извика залюбопитствуваият Кардашев.

– Ти помисли, че Зоев е пръснал някоя глава с револвера си? Успокой се: той отива право в митрополията и иска развод.

– Пак по български – изсмя се Кардашев.

– Но аз се забавих за министерството, сбогом!

И Сайков тичешката отмина.

– Пак по български – повтори си Кардашев. – Всичко у нас има развязка ординарна, пошла, обикновена. Иди търси романтизъм и рицарски доблести в нашата действителност. Куршумът, що тъй глупаво проби главата на безмозъчния Григоров, с много уместност и логика би се явил тука, в кабината... Един бит редактор и един изневерен мъж измиват срама си по най-хрисим и благоразумен начин. Тия два анекдота от Сайкова могат да послужат прекрасно за комедийки, но не за по-сериозно нещо. Това, което аз диря, не намирам; а сатирическите теми сами ми се очакват на перото.

VIII. Из голямата артерия на столицата

Кардашев мина край гиздавата аркада на джамията и продължи из Витошка улица. До Шарения мост дори нищо не му привлече вниманието. Четирите грамадни бронзови лъвове правеха смешен ефект, клекнали на ъглите на моста, над тая жалка, помийна бара. Едно неволно ухилване трепна на устните му, като си припомни клоуна в Арена Пизи, който бе заревал с глас, че лъвовете нямали езици!

И на връщане улицата имаше същата физиономия. Из една проста кръчма изскачат звукове от цигулки и дайре, приглашани от раздирателни песни на цигани-музиканти; на праговете на някои тунели се мяркат променени в цветни и зацапани от питие дрехи слугините-черпачки, с изхлузена физиономия и безочлив поглед. На един стобор нанизани редове просташки картини; наваляк любопитни – очевидно с много непридирчив вкус – зяпат пред тях в нямо удивление; отляво, в едно празно място, надгробни плочи, паметници-статуи за продан; един коленичил плачущ ангел там чака от години вече някой сантиментален и неутешим вдовец да го купи...

Стражари със строги лица пазят тишината в улицата, дето се шурут между файтоните минавачи и отбягват наляво и надясно подковите на конете. На някои балкони дами, седнали на разговор или на шев; други се задават отпред с лъснали коси, със зачервенели като божур лица, с бърз ход; те са топили преди малко в топлите вълни на банята своите прелести... Войници, селяни, цигани, псета. Цербер, учтив и любознателен, се здрависва и души с всеки срещнат едноплеменник. Но той ужасно се разсърди и залая с бяс, когато се подадоха из една напречна улица кучеловците. Подир тоя си протест той благоразумно се свираще в краката на господаря си и не отбележи вече нито един телеграфен стълб.

Новите двукатни къщи, отдолу с магазини и кръчми с курioзни надписи, кафенета, локанти, адвокатски писалища, се чередуват с полуразградени дворища, в дъното на които се гушат вехти ниски къщурки, почтени останки от прежната София – София на софианците – в тая по европейски теглена улица.

В дъното ѝ СветиКрал заприщя вида, без да възнагради погледа със своя сив зид и пет несъразмерни с малката му снага купола. По-насам – стройната маса на храма на правоверните, с мавритански прозорци и с изящно източно невисоко минаре, изпъчва единия си хълбок на самия

тротоар, до шосето на улицата.

Тоя хълбок по чудо биде пощаден от инженерската праволинейна мания и едвам-що не костува на столицата изгубването на един най-оригинален и великолепен паметник на източното зодчество – истинска красота нейна.

Истина, кметството пак остави печата на своята обновителна деятелност и тоя път – на непростително безвкусие: то вароса светия дом цял и заличи с тая монотонна мазилка тънките лепни и зографски шарения по стените, викалото и вратата, която наумяваше вратите на ханския дворец в Бахчи Сарай.

IX. „Еврика!“

Когато Кардашев се любуваше на хармоническите линии на това здание, някой го фана за ръката.

Той се сепна и се обърна.

– А, докторе! – извика той и се ръкува с един човек на средна възраст, с черна брадица и черни, живи очи.

– Какво назъртате тука?

– Просто разхождам се.

– Как, вие не знаете? Богат материал за вас: идете в окръжния съд!

– Що да правя там?

– Разглежда се едно рядко углавно дело, съди се едно ужасно тройно престъпление, три убийства, извършени от някой си Вангел, македонец – аз го познавам: прост човечец. – Извънредно любопитно е. Иди, аз съжалявам, че не ми е възможно да присъствавам. За тебе е особено занимателно.

– Три убийства от одного! – извика слисан Кардашев.

– Да. Кой би повярвал! Никой не подозираше такъв страшен убиец, скрит под сетрето на тоз кротък Вангел. Ето каква е работата – продължаваше докторът, като улови едно копче на Кардашева, цял преобърнат на внимание, – той преди една година удушва жена си, без да подозре някой престъплението; убива после в къщата на един свой приятел приканения там на гости един ючбунарец, а една неделя по-преди се оженил за сестриницата му, която също убива, като пуща слух, че избягала с любовник.

– Това е чудовишно! – извика Кардашев потръпнал. – И тия злодейства едвам сега се съдят?

– Защото едвам сега се откриха случайно. Жената на приятеля му издава работата: трупа на ючбунареца намират закопан в двора на нейния мъж, а трупа на жената – изравят изпод леглото на стражаря.

– А причините на тия ужаси? – попита възбудено Кардашев.

– Неизвестни добре още. Затова те пращам на заседанието на съда. Там всичко ще бъде разяснено и осветлено... Материал за един Рокамболовски роман... в София... Сбогом! Ще идеш, нали?

– Да.

Докторът отмина бързишката.

Кардашев възви надясно и влезе в Пиротска улица.

– Тука сега или съм намерил онова, което търся, или никога няма да го намеря! – помисли си той. – Мотивите на тия три убийства, които ще свързва еднаква злокобност, лежат вече в дълбоки нравствени бури. Само стихийни страсти или ярости могат да бъдат подбудителни причини. Тук има или любов, или мъст, или ревнивост, или друга полуда на човешка душа. Във всеки случай не пошла материална причина, каквато например Григоровата, е накарала този беден господин да убие две жени и един мъж в разстояние на няколко месеца. Такава страшна трагедия има по-дълбоко извора си. Тука вече има работа не бичът на сатирата, а лупата на психолога... Какви ли пориви, урагани душевни? Тия злодеяния ме пренасят във времената на Борджиевците. На, пиши сега, рудница богата, анализувай мощни проявления на човешката натура. Грозни, отвратителни, но мощни, да! Шекспировски мотиви!... Прочее: *еврика!*

Х. Истината

И възхитен от щастливата си намера, Кардашев бързаше към окръжния съд между два реда адвокатски писалища. При вратнята на двора, дето беше съдилището, той се срещна с тъпни хора, които излизаха на улицата.

Той позна в тях един свой познайник.

– Свърши ли се процесът? – попита го Кардашев.

– Да. Вангел осъден на смърт, а съучастникът му – на петнайсетгодишен затвор с окови.

– Доказа ли се причината на убийството? – попита тревожно Кардашев.

– Обясни се до най-малки подробности.

– Каква е била?

– Грабеж?

– Що думаш?

– Защо се тъй вълнувате? – забележа му познайникът, като съгледа измененото му лице. – Причината била наследството на ючбунарца.

Кардашев побледня.

Познайникът му продължи, като го увличаше със себе си назад към Витошка улица.

– Ючбунарецът бил имотничък човек, имал дял два камъка в някоя воденица, къща с два дюкяна на Ючбунар и нещо парици. Вдовец бил, деца нямал, само една сестрина дъщеря, също вдовица, му остаяла в рода жива и той я прибрал в къщата си. Естествено, тя му била и наследницата. Вангел – така викат убийцата – подушил тая плячка и намислил да тури ръка на нея. Той, не се знае добре де и как, се видял и запознал с наследницата – забележи, че Вангел е доста приличен момък – и се убедил, че й направил впечатление. Скоро подир това умира жена му. Плакал за нея, както се следва. Заровили я. Вангел останал вдовец. След шест месеца той се венчава с ючбунарката – сполучил да замрежи и ней, и на чича й очите.

– Аз знам останалото – издума мрачно Кардашев, – сбогом!

И той фана улицата Цар Борис, за да пресече уличката Лавеле и да излезе при Свети Крал.

* * *

– Наистина, мизерно – бѣблеше той ядосано... – Аз мислех потре-саеща душевна драма, а излезе кокошарска история. Дявол ги зел! Що за герои! Няма т честолубието да же да метнат какво-годе було от поезия въз отчаяните си решения. Оня си дава смърт, че изгубил имане, този я пък дава – за да го спечели. Де трагедията? Гениите на Шекспир и Шилера би умрели от анемия на тая почва.

XI. Едно примеждие

Кардашев щеше още да разсъждава върху тази меланхолична тема, но видя ненадейно Каишева, че се задаваше отсреща с жълтата си изрусяла шапка и ухилено лице и му маха – вероятно искаше да му разкаже за госпожата си... При тая нова опасност Кардашев се пристори, че го не видя, притърча в кривата уличка Лавеле и се мушна напосока в първата врата, която му се улучи отляво. Там чака няколко време, докато се убеди, че страшният Каишев е изгубил дирята му. Подир една минута литераторът видя през стъклото на коридорната врата, че влезе Цербер из портата, а след него се показва Каишев.

– Ах – извика в ужас Кардашев, – и тука! Тоя проклет Цербер ме издаде!

И той фукна нагоре, по други стълби, без да знае в чия къща е влязъл и търси спасение от Каишева. От най-горното стъпало той се извърна и погледна долу: видя жълтата изрусяла шапка на предприемача, която също фана да се подига по стълбите.

Една ужасна мисъл му дойде тогава:

– Мигар съм влязъл в Каишовата къща! Но той веднага спомни, че Каишовата къща беше на друга страна на града.

Кардашеву не оставаше време за колебание: той почука една врата, бутна и влезе вътре. Той свали шапка да се извини на десетината лица, които намери в стаята и които буйното му нахълтване накара да се обърнат. Той остана доста слисан, като видя, че това общество беше много пъстро. Имаше в него представители от всички полове, състояния и съсловия: граждани, шопи, евреи, две госпожи, три селянки, разсилни с жълти копчета. Всичкият тоя разнообразен народ се мърдаше или стоеше прав пред две зелени маси, при които седяха хора с пера в ръцете.

Кардашев разбра, че е попаднал в една канцелария! По книжата, залепени на стените, видя, че има честта да бъде в канцеларията на нотариуса при Софийския окръжен съд.

ХІІ. Един брат по Аполона

Почтеният нотариус, човек прекарал, с малка, остра, суха глава, наполовина оплешивяла, със сбърчено и незначително лице, което изведнъж стана приветливо, обърна се към Кардашева:

– Какво желаете, господин Кардашев?

И нотариусът му посочи стола до себе си и го покани с ръка да седне.

Присъстващите почтително се отстраниха пред писателя, като съобразиха, че новодошлият е или важно лице, или близък приятел на нотариуса, та му даде предпочитание.

Кардашев подаде ръка на нотариуса, който се назова „Братемойев“, и седна.

Нотариусът се усмихваше услужливо.

– С какво можем да ви послужим? – попита той стеснения си гост.

– Ба, гледайте си работата, господин Братемойев, аз така наминах... – каза Кардашев, като трепна неволно, защото вратата се отвори и влезе... – слава богу – разсилен, не *оня*...

– Не, не, вашата работа: тия хора могат да почакаат... Някой документ ще заверите или какво?

– Нямам потреба от такова нещо. Просто се отбих тъй, малко... за да погледна за едно лице – излъга неволно писателят.

„Да му обадя ли каква е работата и да прося покровителството му против гонителя си?“ – помисли си той, но не посмя – щеше да бъде смешен.

– За кого погледнахте? – питаше неумолимо любезният нотариус.

Един философ е казал, че всяка лъжа носи наказанието със себе си: тя те кара да я подкрепиш с друга лъжа.

И злощастният писател излъга. Той наименува едно случайно име. И се изчерви до ушите. Той би веднага побягнал, но страхът от среща с Каишева го задържа при вежливия Братемойев.

Изумлението му порасте, когато нотариусът му отговори:

– Нойчев? Той дохожда тая заран; отиде да приготви при адвокати-на една книга и пак ще дойде... Почакайте го тогава!

Кардашеву забръмча главата.

Сега още една страшна, по-голяма опасност го заплашваше. Ако дойде Нойчев, какво ще му каже? Та той нито е имал някаква работа с

Нойчева, нито се познават с него! Мисълта за очна среща с него го вдърви... Пак лъжи и какви още? И положение до нямай-къде глупаво! Той предпочете по-малкото зло пред по-голямото и стана.

– Аз сбърках – каза нотариусът, като подаде някакви книжа на един от писарите; – Нойчев каза, че ще дойде подир обяд... Сега е и късно. Аз само тъй, рекох... Исках да поостанете при мене...

Кардашев седна с олекнала душа, защото при едно ново отваряне вратата той съпикаса жълтата изрусяла шапка в коридора.

– Стойте, стойте... – обърна се пак нотариусът към него... – Аз много се радвам от приятния случай, който ви доведе тука. Аз отдавна желях да се срещна горещо с вас и да поговорим нещо си, по книжовни работи – па като сниши гласа си, прибави: – и ние сегиз-тогиз сме под-расквали, на младо време, де!

И той смигна и се усмихна приятелски.

– А! Еснафи сме, значи? – и Кардашев си направи радостно лице.

– Малко нещо... То и по имената сме братя – отговори събратът скромно и с мустаци, щръкнали от вътрешно задоволство. Па, като се обърна с лице, внезапно станало студено и сурово, към присъстващите, той каза повелително:

– Идете си, сега имам занятия други... Утре по това време пак елате!

Присъстващите, подир няколко недоволни шушукания и боязливи подпитвания по делата си се оттеглиха.

Кардашев пак съгледа в коридора мъжа на умрялата „госпожа“, който търпеливо се разхождаше назад-напред в ожидание Кардашева.

Той сега виждаше в нотариуса, който му излезе и събрат по Аполона, едничкия си спасител.

XIII. Рядка безкористност

– Какво хубаво кученце имате! Как го наричат? Цербер? Ха, а, а, хубавият Церберчо!...

Като отдаде тая дан от милвания и любезност към животното, което зализа учтивата му ръка, нотариусът премести стола си близо до Кардашевия, за да могат по-удобно да се разговарят, без да бъдат чути от двамата писари при противоположната маса.

– Имаме от млади години тетрадки, стихчета сме писали, доста хубавки... Усещаме и ние в гърдите си тоя дар божи и се трудохме с перото... По щастие, както видите, заловихме се съвсем с друга скверна работа... Каква връзка има между поет, сиреч стихотворство, и службата на нотариус?... Никаква... Бях роден от providението да лея стихове – подписвам крепостни актове и заверявам подписите на шопите и шопкините... – извинете! – Занимавай се с прост народ... Сега и стихове, и талант, и слава – фр̀кна всичко... Късно е... Но понякога отварям ръкописите си... Вярвате ли? Доплаква ми се... А са хубави, стиховете имат ритми, стъпки имат, и гладки са, като ги четеш, сякаш че гълташ рахат-локум... Имах си дарбица, ви казвам... Свидно ми е да ги затурям, да не видят вече свят... Много ми е мъчно.

– Като е тъй, напечатайте ги – забележи Кардашев.

– Аз? Моя ли работа е това? Късно, ви казвам, късно! (Нотариусът въздъхна.) Ето какво исках отдавна да ви изразя (нотариусът си наклони главата към него): аз ги отстъпвам вам!

– Благодаря, не трябва! – измънка писателят, когото изненада толкова великодушие.

– Чакайте! Отстъпвам ви ги без никакво възнаграждение! Съвсем от идеална точка, разбирате? Поправете ги, както мислите вие, ако има нещо за поправяне, после печатайте ги! Съгласен съм, ако искате, и името да си турите под тях... Не претендирам. Вие се славете!... А мене – крепостни актове и заверки на документи.

Като каза тия думи, почтеният човек се покърти цял. Очите му засвяткаха, па овлажняха – очевидно жертвата, която правеше, тежко се отзова на неговата авторска чувствителност.

Кардашев учтиво отклони великодушното предложение.

– Не, не! Аз съм готов да ги изгоря на огъня стихотворенията си, но на други писател няма да ги харижа... Ни един не заслужава!... Аз

Кардашев на лов

само от голямо уважение към вас, тоест само за вашия талант... От сè
сърце вам посветявам трудовете си.

Кардашев благодареше.

XIV. Братемойев става опасен

Нотариусът продължи:

– Аз съм горещ ваш почитател, господин Кардашев; вие ме не знаете почти, но аз всичко знам, каквото печатате. Под моята нотариуска черупка се крие друго нещо. Да.

– Много ми е приятно.

– Четох и вашата последна повест; та за нея именно желях да се разговорим... Много хубава е, чудесна е. Вие можете да вярвате сиреч на нас, и ние през плет поне сме видели какво е нещо литературата, па и комплименти нямам навик да правя... Само ще ми позволите една бележка да ви направя. – Не бележка, а едно мнение, тъй да кажа, един вид съвет... Извинете.

И Братемойев си поглади несъществуващите косми на главата.

– Моля, говорете, аз ви слушам с благодарност.

– Отдавна дете искам да ви направя бележката е тая: най-накрая на повестта си вие убивате в разсипаната воденица и троицата герои. Те умират всичките!

– Да.

– И никой не е чул във воденицата техните разговори, които се разговарят преди да умрат?

– Естествено, никой други не е бил там свидетел.

Нотариусът си поглади пак голото теме.

– Ето де се явява недоумението: как вие знаете, че са приказвали и вършили тъй, както описвате, когато никой не е видял, ни чул, за да ви предаде после? Защото, ако бяхте турили някой таен свидетел на приключението във воденицата, читателят ще предположи, че той е разправял на автора работата... Както стои сега, ражда се един вид съмнение към автора... Не е ли право?

Кардашев гледаше в недоумение събрата си.

– Но моята повест е плод на чиста фантазия! – извика писателят.

– Знаем, знаем – пресече го Братемойев, – фантазия и ние знаем, но тъй се ражда недоверие, излазя един вид, как да кажа: неистина, сиреч... Вие извинявайте, аз като приятел и поклонник... Сега позволете ми един мой скромнен съвет, за как да се изправи това...

– Любопитен съм – каза писателят, който от очудване падаше в изстъпление.

– Вашата повест, чувам, скоро ще има ново издание. Ох, хубавия Берберчо! (Нотариусът поглади главата на Цербера, опрял предни крака на коляното му, като да чуе и той важния съвет.) Ето, в новото издание, може да се поправи този единствен кусур в прекрасното ви, тоест, съчинение. Притурете, че момиченцето Софийка, което забравихте в града, дошло е най-после при воденицата и зад една дупка на зида е гледало вътре, а после останало живо и незакачено от турските куршуми, които убиват троицата души във воденицата. Тогава читателят лесно ще предположи, че от момиченцето сте чули по-после всичко и напълно ще ви повярва... Трябва юридическо лице! Аз ви моля да имате пред вид...

– Аз буквално ще следвам вашия мъдър съвет, господин Братемойев.

– Няма защо... Ние, като почитатели ваши... Колкото за стихотворенията ми (той изтегли чекмеджето и зе да тършува), аз имам тука, по нещастие, една тетрадка само. Заповядайте да ви я прочета: няма никой!

Кардашев стана и си зе шапката. Сега срещата с Каишева му се видя цвете.

– Извинете, бързам, бай Братемойев! Друг път ще се насладим...

И той подаде ръка на нотариуса и изскокна из вратата, готов да се сдаде на капитулация Каишеву.

Той се озърна очуден в коридора.

Каишев беше изчезнал.

Той си издъхна от дълбоко, с безкрайно облекчение и побърза да се отдалечи от този опасен край на столицата. Извика фойтон и полетя по посока на Свети Крал, за да иде да обядва у тях си, преследван от лая на кучето си, което припикаше след колата, и от отчаяните махания на една жълта шапка в улица Цар Борис.

XV. Втори поход

Кардашев бързо обедва и изскокна, за да го не свари Каишев.

Времето след обяд беше твърде хубаво. Слънцето грееше, топло и животворно, като се промъкваше из широките лазурни проливи на архипелази бели острови, плаващи по сияня свод. Миришеше на нещо младо, сякаш че пролет идеше отпред. Прохладният въздух се дишаше със сладост; гърдите поемаха радостно тия здрави струи от живителен кислород; погледът се възхищаваше като малко дете, милуван от благата, тиха виделина на есенния ден и от нежната лазурност на небето. По корнизите на къщите немирни птичета цвъркаха или се боричкаха от радост и слободия. Един дух на драгост и воля владееше в простора и теглеше душите навън – в свободата и в природата.

Кардашев се убеди, че не само той изпитваше това тайно чувство и се подчиняваше на обаянието на външния въздух, лъчи, топлик и меланхолическа сладост. Минувайки из някои улици на източната половина на града, обикновено пусти по това време на деня, той забеляза тиха сцена от най-умилителна идилия. В една градина на улицата ...ов достопочтеният юрист Х., в небрежен вид, без вратовръзка и по чехли, седеше при олеандрите си и се прозяваше най-възхитително към сините небеса, по-нататък, отворил прозореца си, показваше своето гоино, кръгло, човеческо лице един достоен началник на отделение, щастлив, че бог е създал тревите, птиците, въздуха, България и отделението му – за да може да им се наслаждава на тоя свят.

В улицата ...ич трийсет и осем годишният пенсионер Н., приятно надебелял, размишляваше благодушно върху красотата на природата и добродетелите, като туряше най-високо между тях признателността на народите към своите синове. Милата госпожица Р..., красиво облегната до едно дръвче с книга в ръка и с копнейни погледи в далеките области на златните мечти... Тя имаше така вида на статуята на Сафо; навярно тя не знаеше коя е Сафо, но се чувствуваше, че гори от сладки трепети и е способна да бъде много, безкрайно щастлива... Очарователната черноока вдовица на ...вска улица, в омаята на младост и блянове, изскокна на балкона си, погледна мечтателно природата, дъхна издълбоко и пак влезна в будоара си, като остави подире си една вълна от тънки благоухания...

XVI. Защо се бави младоженецът?

Кардашев отмина тия улици и се запъти към центрoвете на движението и кипежа градски. Скоро той излезе на Свети Кралската площaд.

При входа на черквата се тълпяха хора. Едни влизаха, други излизаха. Десетина фaйтoна и лaндoтo на Пaнaхa чaкaхa дoлу нa плoщaдa. Рaзбpa, чe стaвaшe бpaкoсъчeтaниe в хpaмa. Мaкaр чe тaзи цeрeмoния нe oблaдaвaшe eлeмeнт, кaкъвтo нeму тpaбвaшe, тoй нeвoлнo сe oтби и сe прoмуши мeждy нaвaлицaтa в чeрквaтa и зaфaнa eдинствeния пpaзeн трoн. Тaм зaбeлязa някaквo шуpaнe, извeстнo бeзпoкoйствo пo лицaтa. Пpeз глaвитe нa пpeмeнeни и пъстpooблeчeни гoспoжи, близo дo князeския трoн, тoй зaбeлязa нeвeстaтa в бялo с шaфeри и дpyжки oкoлo нeя. Блeстяхa дoстa oфицeрски мундири. Хpaмът бeшe нaпълнeн със свят (стaвaшe вeнчaвaнeтo нa мaйoрa Пaнчoркoвa с дъщeрятa нa бoгaтия С.). Пoпoвeтe, нaoблeчeни с oдeждитe си, пoглeждaхa чaс пo чaс из oлтpa въпрoситeлнo и в нeдoумeниe. Сьщoтo нeдoумeниe бe изписaнo и пo мнoгo oщe лицa. Кaрдaшeв пoпитa eдин съсeд, кoйтo с oблeгнaти лaкти нa трoнa и с приплeтeни ръцe пoглeждaшe към вxoдa и дeлeшe oбщoтo бeзпoкoйствo:

– Зaщo нe пoчвaт?

– Чaкaт мaлoдoжeнeцa – oтгoвoри съсeдът му.

– Зaщo сe бaви?

Съсeдът дигнa рaмeнa:

– Oтидoхa пaк дa гo викат.

– Пaк дa гo викат? – пoпитa пoзaчудeнo Кaрдaшeв.

Съсeдът кaзa нискo:

– Имa някaквa кaшa!

И гo пoглeднa знaмeнaтeлнo.

Сeгa писaтeлят рaзбpa, чe щe бъдe зpитeл нa нeщo стрaннo, нeoбикнoвeнo, нa някaквa публичнa съблaзън нeгли! Нeгoвoтo любoпитствo пoрaстe, пa и нaдeждaтa му oживя дa нaмeри търсeнaтa тeмa.

Тoй пoжeлa дa узнae пoвeчe пoдрoбнoсти пo дeлoтo.

– Aз дoбрe нe знaм – oтгoвoри съсeдът, – нo рaзличнo сe мълви.
Дoбрe нe знaм...

– A кaквo сe мълви?

Съсeдът си oбърсa с кърпa пoтгa пo чeлoтo, пa кaзa:

– Eдни думaт, чe имa пoмятaнe oт стрaнa нa мaлoдoжeнeцa.

– И сега? В минутата на венчаването му скимнало да прави помятане?

– Както видите.

– Знаете ли причината?

– Казах ви, че не знам добре; но това, което се чува, ви казвам. Майорът е сгоден с момичето, има една година, познали са се добре, обикнали се, навсякъде заедно, на разходка на Драгалевския манастир... и дето е скимвало на годеника. Всеки знаеше, че се харесват и се любят – до вчера, до преди един час. Инак щяха ли да разпращат покани и да става днес бракосъчетанието им? С една реч: работата беше опечена, в кърпа вързана! Сега: да дойде годеникът – не иде годеникът!

– Но причината? Такава крайна постъпка трябва да е предизвикана от извънредна, сериозна причина.

Съседът си сбра горната устна и носа кисело.

– Май не е дотам сериозна.

– Що именно?

– Аз ви казвам това, което чух от хората: уверил се преди малко, на последния час, че момичето не е благодарно от него, че против сърцето си действува... Не знам, тъй казват...

– Как! Не е била благодарна, а цяла година гугукали с майора! – извика Кардашев.

Съседът пак дигна рамена.

– Че кой я пресиял и тогава, и сега?

– Баща й.

Кардашев се намръщи възмутен.

– Значи, тя е жертва била на бащината си тиранска воля? Тоя господин трябва да е звяр човек!

– Баща й? Напротив, много благороден и с кротка душа човек. Познавам го добре. Той има само това момиче – друга рожба няма, – то му е всичко, и радост, и наследница. Обича го. Богат е. Отвсякъде се подмилкват кандидати... Защо ще го пресия и принуждава?... Па кой ги знае пак какви са работите! Но казват и друго: момичето на последния час чуло нещо за годеника, и недостойно, и грозно, и си променило сърцето, и не скрило презрението си от близките си; но видяло, че е късно вече да зема ново решение, и се покорило на съдбата си...

– И е дошло тук, като агнец на заколение?

– Да. Аз и това най вярвам: на Панчоркова е предадено всичко, какво е казала годеницата и какво е новото й разположение – и той се отказва! Той казвал, че не иска да се натрапя там, гдето няма любов, а

презрение към него.

– И постъпва като честен човек, макар че постъпката му в същото време съставлява един нечуван скандал – забеляза Кардашев.

– Той прави една глупост.

– Може би глупост, но кавалерство. Като се отрича от дъщерята, той се отрича и от надеждите си за наследството на бащиното ѝ богатство, което е голямо. Това е самопожертвуване, рядко в нашето материалистическо време.

– А аз ви казвам, той прави глупост и детинщина за такива дреболии... Така и годеницата – каза съседът убедено.

– И нейната постъпка ѝ прави чест – отговори Кардашев. – Ако няма сила сама първа да скъса, пред олтаря вече и под булото, тя е имала доблестта да се възмути и да протестира, преди да се жертвува.

Сега в ума на писателя блесна величествена мисъл. Той видя, че тук се разиграва потресна драма на силни душевни борби; благородно възмущение, от една страна, възвишена самоотверженост, от друга. – Обоюдно рицарство на двете целни натури. Темата беше намерена най-после... Това, което той сега трепереше от нетърпение да предаде по-скоро на бялата книга, беше тъй необикновено, мъжествено и дълбоко трагическо, щото можеше да се покаже невероятно на повечето читатели. Която и от двете причини да бъде настоящата за постъпката му, този майор е герой. Той е презрял и условните приличия, и съда на общественото мнение, и вика на самолюбието си, и бляскави надежди за един безпорочен живот – пред дълга си на честен човек. А тая рицарска чърта избликваше наяве при най-заплетено и високо драматическо положение. Дойде му мисълта и за една драма.

Но той с тревожно любопитство очакваше да види развързката на тая.

XVII. Благополучно начало

Половина час се бе минало, откак Кардашев влезе в черкова. Недоумението, шушуканията, смущението растяха. Годеницата, окръжена от дами, които я придумваха нещо, за да я ободряват или укрепяват, стоеше попарена. Тя рядко и крадешком поподигаше засрамени очи към тълпата; Кардашев забеляза, че в тях лъщяха сълзи. Той се възмущаваше от протакането на тия нравствени изтезания за годеницата, прицел на толкова жестоки любопитни очи, макар и с изражение на симпатия...

По едно време стана някакъв шум, очите се обърнаха към вратата.

– Иде! – раздадох се гласове.

Кардашев и той погледна към входа.

Действително, идеха някои, навалякът се отдръпваше, за да отвори път.

Бляскав, победоносен, красив, във великолепната си униформа на кавалерийски офицер, зададе се годеникът, приветствуван от щастливи усмихвания, от горещи ръкувания.

След него, бъдещият му дядо, с някаква пресилена радост на лицето, което беше побледняло и разстроено. Но никой не забеляза бащата, всички очи се впиха в младата красива двойка, която веднага застана на средата пред облечените в златни одежди свещеници.

Зафана се обредът на бракосъчетанието.

* * *

Кардашев падаше от небето.

Той не вярваше на очите си!

Какво значеше всичко това?

Успяха да придумат майора – да подаде ръка на девойката, която го не щеше, и девойката – да я приеме, при всичко, че ѝ беше противен? Страхът пред скандала възтържествува над ония здрави човешки чувства, които одеде поставиха тъй високо пред очите му майора като човек и като войник? И отгдето черпи той самообладание, за да показва такова победоносно и щастливо лице пред народа! Такова беше то и у годеницата сега! Тя не беше одевешната жертва: някакво самодоволство и суета, и надменност се четяха в тая физиономия, преди малко унищожена от страдание и срам. Възможно ли е да стигне до такава безнадеждна степен човешкото лицемерие и фалшивост!

Кардашев се обърна към съседа си, за да размени с него мислите си.

Той видя, че друго лице стои сега на трона – съседът му беше се приближил до купа при младоженците. Новият му съсед излезе познаник. Той беше г-н Ж..., чиновник от министерството на търговията и земеделието.

Той се здрависа с него и попита направо:

– Каква комедия се разиграва тука, моля ви, обадете ми, ако знаете!

Ж. се навъси.

– Тука се разиграва комедия, а оде в къщата на Панчоркова произхождаше мерзост.

– Мерзост?

– Да, най-подлото безчовечие!

Кардашев гледеше опулен.

– Вие познавате отблизо, значи, всичкия секрет на тая работа, която от един час насам ме е зашеметила и слисала?

Ж. го погледна вторачено...

– Как да не знам, когато сам присъствувах на разпрaviaта! Аз съм близък роднина на бащата на годеницата!

Кардашев бързаше обаче да узнае по-скоро подробностите?

– Защо се бави толкова време годеникът?

Ж. го погледна с гняв в очите, па отговори:

– Това е една срамотна маневра; по-добре да се не говори за нея.

И той неволно се прекръсти, понеже се кръстеха и другите.

– Значи всичко е било клоки и безчестна интрига, за да се развали сватбата? Аз сега си обяснявам и намирам естествена вече радостта на момъка и момата.

– Какви клоки и интриги говорите? – попита с очудване чиновникът. – Тука нищо подобно няма. Всичкото безобразие произлезе от страна на годеника. Представете си, господин Кардашев: сватбата тръгва за черква с булката, с кума; файтонът стои пред портата на годеника, за да тръгне и той към черква. Бави се нещо, не тръгва. Чакаат го тука – сватбата, попове, народ – не иде. Иде от негова страна човек и вика дядо му, т.е. бащата на годеницата. Ние тръгваме заедно с него – право у майора. Намираме го готов. – Що се маете? Хайде! – Веднага – казва. Па се обръща към бащата без забикалка: – Дядо, дружба – дружба, служба – служба, да си говорим открито. Трябват ми сега, на тази минута, две хиляди наполеона! – Г-н С. се чуди какво е това нещо! Не иска да вярва ушите си. Майорът, като се разсърди, като тупна с крака: – Две хиляди наполеона! – изкряска той – да ми начетеш тука, сега ей!... Инак иди си

земи дъщеря си и я заведи у вас. Аз без пари жена не земам!... Търси други глупци...

– А бе, що е, бе? Нямам тия пари сега... по-малко... Всичко, каквото имам, е ваше, е твое! Що правиш ти!

– Две хиляди наполеона, бодка по-долу не бива!

Клетият С. заплака. Прободе го с нож тоя човек...

– И вие го не заплухте и не си излязохте? – издума възмутеният до глъбините на душата си Кардашев.

„Венчається раб божий Денко и раба божия Магдалина и Во имя Отца и Сина и святого Духа, амин!“ – пееше свещеникът в това време.

Ж. си закълчи пръстите злобно.

– И аз мислех така, но на мястото на г-на С. да бяхме, и вие и аз щяхме да сторим като него. Тури се в положението му, пред такъв един нечут и невиден скандал и срам!

– И той брон?

– Едвам можа да земе и дотъкми от няколко места две хиляди наполеона, които донесе и ги начете на масата на годеника... Когато това се свърши – друга беда: припадна му, заливахме го с вода, та така го свестихме... Ето от кои причини се забави днес венчанието. Мерзост над мерзостите...

Кардашев негодуваше.

– Поведението на този господин е поведение на един разбойник зад пусия, който тегли пушката на минувача и му казва: „Кесията или живота!“

„Венчається раб божий“... – пееше пак провлечено попът.

– И госпожицата не се възмути от тая гнусота?

– Скриха от нея.

– Но тя, нещастната, не знае, че тоя господин я зема не за нея, а за златото на баща ѝ! Виж как е щастлива!

– Да, той умя да я обае. Всички мислеха, че ѝ е привързан искрено и честно. Кой подозираше кроежа?

– Публиката нищо не знае?

– Не. Аз ви моля това да таите. Аз ви го казах поверително... Нека поне доде мине сватбата да се не узнава тая варварщина...

„Исаия, ликуй“... запяха тържествено свещениците и се зафана обикалянето на младоженците около венчалния аналой.

XVIII. Кардашев на полето

Кардашев имаше нужда да диша чист въздух.

Подир тежката задуха в черквата и негодуванието, което го душеше, той усети, че му става шемет и го боли главата.

Мина през Алабинска улица и излезе накрай София.

Пред него се мярна широкото волно поле и Люлин планина, и Витоша с побеляла вече от новия сняг чука. Гледката беше прелестна възтия чудни планини, с техните хармонически, смело теглени силуети в небосклона сини.

Тука гърдите му поемаха с жажда и наслаждение.

Той изгуби желанието веднага да търси предмет за вдъхновение в шума на столицата.

Той се отказа от намерението си и реши, че е безполезно да се скита и тласка повече из върволяка в централните улици.

Каква полза?

Навред – или пошлост, или материализъм.

На всяка стъпка разочарование.

Той си спомни за философа Диогена, който посред пладне търсеше „човек“ в атинските улици.

При все това Атина беше произвела Темистокловци, Перикловци и други...

А София? Духът на Каишевци, Конковци, Панчорковци течеше из нейната атмосфера!

Той тръгна покрай Княжевското шосе, под клоните на зажълтелите вече акации, шо се редяха надлъж.

Една меланхолия и тъга, пълна със сладост, лежеше въз пустото голю поле отпред. Далечно зад долината на Владайската река една голяма и черна гъсеница пълпеше по жълтеникавата почва под един бял набърчен стълп дим – пернишкият влак; наблизо малки локви отражаваха в спокойното си огледало къс от небесния свод с няколко раздърпани облаци и една черна точка на орел. Витоша стърчеше във всичката си величава пълнота и хубост. Тя имаше чуден златистопепеляв шар, нейните долове изглеждаха по-дълбоки и по-нагледно излязаше дивата голота на сипейте по шеметно стръмните стени; урвите по-надвиснали и канарите по-озъбени, а чуките й грубо и нагло забити в небесната синева, или в меката белина на едно облачно кълбо. Няколко снопа слънчеви лъчи,

като се промъкват в един дълбок и тъмен дол, който разпаря планината от върха до полите ѝ, правят да се види ясно, огрян от тях, белият пенест стълб на високия Боянски водопад... Орляци птички цвъртят из въздуха над шосето, или кацат там да търсят храната си. Сегиз-тогиз тих лъх гали нежно листите и сваля по някоя златна шумка на земята... Паметникът на Цар Освободителя белее се високо над кръга акации, които го обикалят със своята гъста зеленина.

XIX. Картини и сцени сред природата

Кардашев се запъти към там и проникна в алейката, до подножието на гранитния великан. На едно от седалищата на кръглата площадка около него той седна, като здрависа ония, които седяха на съседните.

Той запали цигара на сянката и с любопитство фана да изглежда присъстващите.

Няколко уединени господиновци отсреща, с крака един въз други, мечтаят в неподвижно положение. Навярно поети, които Кардашев не познава, или пък невинни и честни хора.

До тях дружина жени, насядали наред, плетат или шият; те си приказват с чести задушени кискания.

Една познайница. Немцойката гувернантка, която тая заран видя в градската градина. Тя пак дращи с омбrelката по земята, вероятно занята с решението на някоя сърдечна задача...

Един великан с много дрипави гащи и смачкана шапка се е прострял на едно седалище – цяло зафанато от дължината на тялото му – и хърка циклопически. Нито хапливите мухи, навалени по устата му и ноздрите му, нито жежките лъчи, които бият в лицето му, нарушават дълбочината на тоя юнашки сън.

Наляво от спящия великан с дрипавите гащи едно просто семейство – крайчане – прави пладнешка закуска, като вади провизията си из едно кошче. Мъжът, жълтеникав и немошен човек, но със сприхаво изражение на лицето, налива си из едно черно стъкло чаша с вино и после я подава на жена си – едра, твърде гойна, червенолика, месеста невяста с мустачета над дебелиите джуки, с колосални гърди и монументални бедра, завладели почти цялото седалище.

Няколко бледни, анемични деца се бият с пясък пред тях и предизвикват сърдитото каране на внимателната майка.

Кардашев не можа да повярва, че тия сухи пустали глиси са плът от плътта на тая планина от месо.

Отляво на Кардашева, на друго седалище, седи старче в потури и с овча шапка на глава. По дрехите се познава, че не е тукашен, а из Южна България. Той дреме седешком. Дребно, дърто човече, с коса побеляла, с лице просташко, тревясало от четина бели влакна, отдавна нестригани. Кардашев си спомни, че е виждал тука и друг път това оклюхнало и смешно старче, по време когато живееше на този край. Що чинеше тоя

философ постоянно в тая градина, при паметника на Царя Освободителя? Кардашев не знаеше.

Внезапно една шепа прах засипа клюмналата му глава. Той се сепна, отърси се със зверовит поглед към децата и ги напусува на майка.

Тя, както държеше чашата, остана неподвижна, стрелна го с гневни очи, но веднага погледът ѝ стана съжалителен, почти признателен. Сякаш искаше да каже:

– Я го виж това старо харо!... И то!!

И планината, вместо чашата, навири шишето.

Тя вече стана предмета, на който се спираха погледите на Кардашева, винаги изпълнен с нямо възхищение и адмирация – пред великите творения на природата...

Било че така ѝ беше по-сгодно или ѝ дотягваше вниманието на тоя зрител, тя държеше лицето си повече обърнато на другата страна, дето хъркаше приятелят, та Кардашев я гледаше само в профил. Към същата посока тя дигаше и стъклото. Острият слух на Кардашева успяваше да улови глухия шум от кълкането на виното из гърлото ѝ в дълбокия въбел на царствената ѝ утроба.

Но той имá удоволствието да види, че тя обърна лицето си към него, пламнало като божур, като фърляше знаменателни погледи на жълтия си мъж.

Кардашев тоз час разбра причината на това променение на фронта.

Спящият приятел не се отличаваеше с голяма внимателност към своето облекло, на което някъде две-три копчета бяха откъснати. При едно несъзнателно обръщане възник той поразид стидливия поглед на госпожата с една непростителна нескромност, за която само случаят беше виноват...

Тая неочаквана жива картина тури край на пиршеството на почтените хора. Те скокнаха чевръсто, майката повлече децата по дирята на мъжа си, без да се обърне и поклони поне на будния съсед.

Бодрото старче скокна, отиде при спящия и го забута грубо, за да го разбуди и вкара в пътя на приличието... Подир една минута великанът, засрамен, изчезна от градината.

Току-що изпълни тая мисия на блюстител на обществената нравственост, старецът се спусна към едни улични хлапета, що се бяха промъкнали в гъсталака и сечаха клончета.

Той и тях пропъди благополучно.

Па седна на първото си място, наведе глава над пясъка и остана замислен.

XX. Танаско

Кардашев продължаваше да остава пред една гатанка. Луд ли имаше пред себе си или някой вдетинен божи човек?

Той реши да го попита:

– Дядо, какво правите тука?

Старецът се почеса по тила.

– Каквото ни е работата – отговори той късо и сухо.

– Че каква е вашата работа?

– Вардач съм тука.

– На паметника?

– На паметника, на дръвчетата.

– От колко време имате тая служба?

– От три години и половина.

Кардашев разпитва за заплатата му – тя му се давала от градския съвет – за семейното му положение, за месторождението му. Узна, че е от Стара Загора, че е бил добър търговец и имотник, но всичко изгубил при разорението от Сюлейман паша на Стара Загора, из която едвам избягал гол.

Тоя старец, така смешен одева, фана да му става симпатичен. Той говореше разумно и свободно, без да се стеснява. Явно беше, че имаше буден дух на градски жител. Претоварен със семейство, с години и с грижи, той очевидно беше благодарен на скромното си положение. Той си вършеше службата на пазач на паметника не само с внимание, но и с любов. На Кардашева се стори, че той е даже напипал превъзходна тема за изображение една проста душа, която с философско спокойствие посреща ударите и волята на съдбата. Той намира даже известна поетичност у тоя човек. И наистина само една поетична природа можеше да намери удоволствие в постоянното съзерцание на тая градинка от акации и на величавия гранитен паметник сред нея. Душата му трябваше да бъде дигана от високи чувства при спомените за великите, светолumni събития, които населяваха тая уединена оградка от зеленина. Тая жертва на старозагорската развала трябваше да носи още пресни в душата въодушевленията, ентузиазмите, тревогите, които подхождаха и последваха Гурковото гръмоносно явление. Той сам беше един друг жив паметник на епопеята при гранитния.

На Кардашев се пося поне за минутка да се отдалечи от

настоящото и да се гурне с мислите си в онова голямо и страшно минало: той щеше да чуе от стареца работи потресни, щеше да преживее заедно с него вълненията от ония исторически трусове, а в същото време по-дълбоко да вникне в нравствения мир на този непознат философ, на този скромен герой по нещастия и по покорство към съдбата, чийто образ вече дразнеше творчеството му.

– Дядо, разкажи ми нещо от онова време? – попита Кардашев.

– От кое време, от развалата ли?

– От развалата, па и от Гурковото дохождане, и от битките, дето станаха край Стара Загора от нашите опълченци. Ти си видял отблизо тия работи...

– Как не съм ги видял, господине? Видял съм ги и съм ги патил. Кой ме прати тук днес да вардя тия дървета и да се карам с децата? Тия работи...

Като каза това, старецът пак склочи ръце и се наведе над пясъка.

Кардашев поиска да му подфърли тема, за да предизвика приказливостта му.

– Ти посреща ли Гурка?

– Посрещах!

– Радвахте се много?

– Радвахме се зер.

И старецът пак се наведе. Той тури точка на своята излиятелност. Очевидно, не му се приказваше за тия работи.

Кардашев не се обезкуражи.

– Разкажи ми – как го посрещнахте? Какво ставаше там? Избягването на турците – всичко, каквото помниш.

Старецът дигна глава, тури си левия крак въз коляното и каза:

– Че то да ви разправам всички тия истории, то е дълга работа, господине: посрещнахме Гурка, байраци, виканета, чудо... После пак Сюлейман паша се подаде. После пак – боеве, опълченците, русите, бият се; после пък страхове, бяганета – кланета... Тогава ми изгоря всичко в пожара. Оттогава веке станах половина човек, изгубих се...

Старецът се впусна надълго и широко да разказва за опропастяването си; безчет обстоятелства по това приключение сега се будеха в ума му; той изреждаше всичките подробности по катастрофата, както и едно по едно стоките, притежанията и ценностите си, станали плячка на грабежа и пожара. И колкото повече разказваше, толкоз повече се увеличаваше в тия горчиви спомени. Очевидно, личната катастрофа затъмняваше общата, предишните възторзи и ликуването от появата на

освободителните войски се забравяха пред нещастieto му, последвало след отстъплението им. Началото и развитието на драмата и крайната ѝ развязка се губеха пред този кървав епизод, който зафащаше в душата му всичкото място. За тоя беден старец освобождението на България като че не влязаше много в сметката му, както и колосалните жертви на Русия – за него само едно беше истинно и важеше: загубата на къщата му, дюкяна му и стоката му.

Това съвършено отсъствие на ентузиазъм, тоя тесен, дори жесток егоизъм на добрия човек наскърбиха писателя.

Той опита да пренесе разговора на по-ясна почва, на друг момент от тая война, и поиска да чуе нещо от чича Танаска за второто окончателно отървяване на родния му град от турците.

– Когато се върнахме ли, на другата година? – пое чичо Танаско. – Аз, смей ми се, ако щеш, пак останах гол! Заварихме, че турците избягали, оставили всичко: покъщнина, стока, добитък. Отде ми стана нещо, па легни, та се разболея! Разболях се тамам тогава, господине! Всички като мене изгорели, дето се върнаха в Заарата, се награбиха с богатство; някои станаха по-имотни, отколкото не са видели напред, сѐ от турското. И брат ми се втакса, та тури ръка на стотина говеда от турското село Афлълари. Всичко напуснали турчата, нищо няма господар; зимај, граби, трупај – никой те не пита... Тогава му беше времето и ние да се поблагодарим от ослободението... Ама на, разболях се: лежа и гледам и зазъбици ми идат. Нямах късмет, хайде ми си...

Той помисли малко, па прибави:

– Нека втори път да дойде такова нещо, дядо ти Танаско няма да се разболява... Ама ще ли дойде вече? Такива работи веднъж в сто години идат...

Старецът угрижен наведе глава.

Явно бе, че и освобождението на отечеството, както и войната, за чича Танаска имаха значение толкова, колкото се докосваха до неговия частен интерес; той гледаше на тия съдбоносни събития през призмата на своето дребно своекористно чувство и великите им сетнини за него бяха безинтересни или чужди...

Кардашев тръгна назад към града.

Разговорът му с чича Танаска съвсем го зашемети.

– И така – казваше си той, – големите тия събития не са оставили в душата на Танаска друго, освен горчивини... У него няма ни капка вълнение за едно от най-великите тържества, които е преживяла България! Вместо възхищение или поне оживление при тия спомени – а старците

живеят с миналото, – едни вайкания за загубите си, едни съжаления, че се не възнаградил с грабеж при освобождението! И тук материализмът! Материализмът свирепо царува и в тая завяхнала душа, както и у Панчоркова, както и у Григорова, както и у Вангела; той се е само облякъл в разни форми у тях и дал потик на разни действия и нравствени движения, съвсем отличителни едно от друго, при пръв поглед, но хармонически свързани чрез основното си побуждение. Материализмът е главната пружина във всичките тия безцветни души, той ражда инстинктите им, той ръководи ламтенията им... Не, решително моят важен дивеч, за който съм излязъл днес, вероятно не обитава в тая област, нейната атмосфера му е отровна и той е бягал другаде. И аз ще кажа като чича Танаска: нямах късмет! Аз ще се върна довечера с празни ръце и неотварян портфейл.

XXI. Едно ново бягство

Кардашев остави паметника.

Не му се щеше да се завръща още в града.

Той и сега имаше нужда от въздух и уединение.

Захвана да се разхожда покрай акациите, надлъж по шосето.

Доста минавачи имаше; някои познайници го здрависаха с шапки.

Двама даже го спряха с любезно ръкуване, за да му кажат – първият, че не го е видял от дълго време, а другият, че види два бели косъма в косата му.

– Че от какво остаряхте тъй?

Кардашев се усмихна вежливо, защото не знае какво да отговори на такъв задължителен въпрос.

– Аз ви знам, че сте млади още! – добавя познайникът, като се вторачва с много сериозен вид в лицето му.

– Вие ми правите комплимент.

– Че на колко години сте!... Чакай, още други косми видях зад ухото!

И познайникът продължава да пощи с очи брадата му и мустаците му, насърчен от сполуката на първото си откритие.

Писателят едвам може да скрие досадата си от този интерес на приятеля към неговата личност. Ненадейно той побледнява.

Той вижда, че излиза из една къща...

Каишев!

Познайникът му нема време да довърши обиска си: Кардашев като стрела мина през шосето и се запъти през полянката към старите еврейски гробища.

Той почти тичаше. Нагази в едно мочурливо място, но благополучно мина, като остави само единия си калош. Отдъхна си само когато, затулен зад една усамотена къщица на поляната, той видя, че жълтата изрусяла шапка отмина с големия си нос.

Той продължи напред. Поляната скоро се свърши с едно стръмно спущане във влажната долина на Владайска река. Той се спря на тая висока точка, за да се порадва на хубавия изглед на зелената долина, на голите пожълтели полета отвъд нея, които на вълни се издигат към полите на Люлин планина, а в хоризонта – натрупания планински полуенец, който опасва от запад Софийското поле. Под краката му, като на длан,

разстилаше се Ючбунар, затънал до колене в ниската си блатиста равнина, с еднообразието на тухлените си покриви, които на север се покатерват по хълма на Коневица, сякаш че искат да излязат на сухичко.

Едно задрямало куче, което той сепва с присъствието си: лавнува въз него и отбягва, изпращано от другия калош.

Нищо друго не нарушаваше безлюдното на това отстранено място. Запустялостта му се увеличаваше още от близостта на еврейските гробища с полегатите плочи и дълбока меланхолия.

XXII. При еврейските гробища

Но Кардашев скоро видя, че не беше сам тука. Из гробищата се задаваше, като стъпваше от плоча на плоча, един дебел черноок господин, с бледно лице, с очила и черна брада империал.

Той беше Холски, публицист и философ, приятел Кардашев.

Публицист е Холски, защото бе редактирал едно по друго няколко политико-обществени вестника през големи или малки почивки. Той и сега правеше една такава – най-дългата, защото новият му вестник, за основаването на който още преди осемнадесет месеца печатно беше обявил, както и названието му, не бе излязъл. А щом почнеше, през всеки три месеца прекръщаваше вестника си (мания, която заедно със сибаритското му разположение към нехара беше една от неговите слабости). Убеждения напредничави и дълбоки, характер невдадлив, твърд до упоритост, природа честна и правдива до прямолинейност, перо силно, реч своеобразна, ум мисловит – Холски е ценен като деятел, колкото и като човек. Беседата му е умна, мислите запечатани с оригиналност, както и вкусовете му, които не са общи на голямата маса небоокадителни столични, и го държат горе над техните пошли делнични привички и изтрихот: той обича уединението, обоготворява природата, вкушава сладостта на мисловния живот и пие най-скъпото вино от магазин „Преслав“, улица Раковска.

Философ е Холски, защото по своя умствен склад той е наклонен на оглъбление в отвлечени въпроси, към търсене разрешението на широки нравствено-социални задачи; по своите възгледи за нещата, особени и в разрез с установените понятия, въззрения оригинални, често парадоксални, винаги любопитни. Впрочем, парадоксът винаги е по-интересен от изтърканата истина.

Холски е позитивист, привърженик на Кантовата философска теория; ученик Шопенхауеров.

За него душата не е дух, а ефирно течение, *fluide*.

Прочее, безсмъртието на душата е един богословски термин, една поетическа фикция – доста красива и нищо повече.

И той е уверен, че умрелите евреи, гробовете на които одева тъпка, наздраво са умрели, завинаги, безвъзвратно. Толкоз по-добре за тях! Тоя неумолим скептик не вярва в бъдещия живот на душата – той вярва в прогреса на човешкия ум, който също е *fluide*!

Това ще ни обясни негли факта защо той си купува виното от „Преслав“.

XXIII. Не обичайте!

Здрависаха се.

– Би рекъл някой, че сме си дали randevу при тия гробища, инак тая случайност е необяснима – каза Холски, като се усмихна със своята добра, приветлива, честна усмивка.

– Какво дирите при мъртвите, философе? – попита шеговито Кардашев.

– Това, което и вие, господин мечтателю – отговори Холски.

– Самотията?

– Да.

– Именно днес не я търся, а напротив, посветил съм този ден цял на лутане из вълните на житейското бласто. Тук съм случайно...

– Виждам, без да ми казваш, че си газил из бласто – каза насмешливо Холски, като гледаше оцапаните при затъването крака на Кардашева.

Кардашев се изсмя и му обясни причината на това.

– Аз ида тук не като бежанец, а като гост и поклонник на този отстранен кът. Той ми е станал любим. Аз живея тядява блиско и всеки ден почти правя разходката си тука, при тия мъховити еврейски гробища. Оттука и видът е хубав... Погледни тия плочи. Знаеш ли каква рудница за философски размишления са те?... Помисли си само какво количество еврейски животи – животи на верига поколения – спят вечния си сън! Колко сили, енергия, злини, любов, глупост са намерили конечната истина, същински покой под тая тиха пръст!...

– Злини, любов, глупост? Защо това поставяне любовта между злината и глупостта? Случайно ли е?

– Любовта е една злина за човечеството и една глупост от най-фаталните. При тия двете тя е тука плеоназъм – каза Холски.

Кардашев го погледна зачуден.

– Как, твоето въззрение на любовта е такава? Любовта, която от Адама до днес движи вселената и дава смисъл на нашето съществуване?

– На вас, поетите, любовта в света може да е много потребна като главно градиво в творенията ви; но на човечеството не трябва. Човек има нужда не от любов, но от разум и от сметки, за да бъде честит. Любовта е враг на покоя и добротестината човешка. На любовта трябва да се тури карантина, както на холерата и чумата, от които тя прави по-

големи опустошения... Защо ме гледаш така? Мило е, но ужасно е това чувство любовта. Един чуден пламък в сърцето, но пламък, който, като всеки пламък, топи, гори. Каква горест, какви болки ни докарва то; колко жертви зема! Любов, привързаност – това е начало на страдания. Любимото винаги рискуваме да загубим и щом го изгубим, мъчим се, ставаме злочести!... Животът без обич ще бъде празен, казваш? Съгласен съм; но тая празнота е благодатна, ще ни олекне с един товар по-малко и в така тежкия и мъчния и така обременения живот. Нямаме любов – нямаме най-много тегла и страдания, завист и отчаяния! Колко любими неща забравяме, прежаляваме и нищо! Нека прежаляваме отнапред, за да не страдаме отпосле много по-дълго, много по-болно...

Искаш да се насладиш полово? – Стори го, без да се привързваш и увързваш с предмета на наслаждението си, мъжко си било, женско си било. Природата ни е наложила да се плодим, нека ѝ даваме нейното! Можем да пристояваме за плода си, що дължим на природата, но нека е това машинално, както храним коня, кравата, прасето, назначено да умре.

Нашият век е къс. От шейсет години живот, средно число, двайсет години са сън; в останалите четирийсет години, кой е могъл да наброи поне четирийсет дни, прекарани тихо, без болки и милости за любим, без плач и без тъга за загуби и без тревоги – от бъдащи загуби на любими: жена, деца, братя, любовница, имот? Има ли един такъв честит?

Каква е целта на нашия живот? Да бъдем честити? Да! За да станем такива, трябва да страдаме колкото се може по-малко... Любовта влачи подире си страданията. Нека се откажем да обичаме, нека нашите отношения с окръжаващите нас условия и общество да бъдат наредени по чиста сметка, без да влагаме в тях каквато и да било сърдечност, чувства и афекти.

– Ти само едно забравяш, Холски: великият закон на природата. Ние и да се не сетим, тя ни кара да любим. Любим, защото сме създадени да любим!... Кажи какво ще правиш природата?

– Природата си има цел, тя е посадила това чувство и у най-ситните мушици и инфузории. Ней трябва любовта, за да се плодят и множат тварите и да се поддържа съществуването им. Обаче това, което е необходимо и целесъобразно за природата, за нас често пъти, гледано от точка на чистия разум и от практична точка, никак не се явява целесъобразно. Защо е на природата това съществуване на тварите? Неизпитано е още, но нам е известно, че тая любов ни прави да страдаме, следователно не ни понася и ние трябва да се откажем от това чувство, вместо да го

галим и възпитаваме в себе си. Ние се мъчим, копнеем, умираме за любов и от любов. На природата това е нищо. Ако умрем, други след нас ще дойдат да се мъчат, копнеят и умират. Но за нас нищо ли е това?

Нека се борим с тоя покровител жесток – природата! В много неща ние сме надвили, превили сме природата и постоянно я превиваме за своя полза. Тя едно иска, а ние друго направим. В Англия скотовъдците са направили у воловете и у други добитък да не растат рога, за да отива тяхната материя на другите им по-полезни състави. Можем прочее и в любовта да надвием природата в своя полза. Ние сме дадени за щастие, а го не намираме; но не затуй, че го няма, но защото не знаем да го намерим, обградени както сме, налегнати отвсякъде със законите и щенията на природата, закони и щения добри само за нея, за нейните цели. Любовта е потребна на природата, нам е потребно щастieto или поне мирът, *нестраданието!* Аз казвам: долу любовта!

Холски продължаваше да брани своето учение с голяма разпаленост. Фанатически партизани имат не само великите истини, но и величествените парадокси, какъвто беше Холскевият. Вселената без любов! Човекът без сърце! Отнет идеала на религията – на великата религия на любите друг друга! – животът преобърнат на една монотонна Сахара – има ли нещо по-зашеметително, по-светоломно?

Кардашев слабо и рядко възразяваше на Холски, за него беше интересно не да каже онова, което всеки би казал на Холски, но да слуша онова, което никой не мисли – една бленоуплашна утопия, подкрепяна с една чудесна и безподобна смес от здравомислие и софистика...

XXIV. Поради вихрушката

Беседата траеше вече час и повече. Двамата приятели неусетно бяха се повърнали по поляната на Княжевското шосе и продължаваха разговора край акациите. Холски беше прибягнал до помощта на Христовото учение: „Любите!“, за да подкрепи своето: „Не обичайте!“ Той биде пресечен на това си до вратоломност смело опитване от гърмежа на един файтон.

Обърнаха се и двамата и видяха, че във файтона се разиграваше една страшна сцена. Троица хора седяха там, двамата на задното място, другият на предното столче. Този, който седеше на столчето, и другият, който седеше на задното място с третия, държаха за ръце и натискаха този последния, който, гологлав, с израмчено сетре, правеше усилия да стане или да скокне от колата.

Тая няма борба във файтона привлече вниманието на целия друм.

Един друг файтон се подаде. Оня, който седеше в него, имаше лице твърде приbledняло, а погледът му внимателно и с безпокойство следеше какво става в предните кола.

Холски позна приятеля си У. Той го попита бързишката:

– Кой е негова милост? – и посочи предните кола.

– Мой един роднина. Полудя!

– А де го носят!

– В лудницата!

Файтонът отмина.

Холски и Кардашев се спогледаха.

– От що ли ще е полудял? – попита Кардашев.

– Любопитно е това нещо... но У. бързаше – каза Холски.

– Жално.

– Защо се интересуваш тъй?

– Интересно ми е да знам причината, от която е изгубил ума си този клетник, в *София*.

– Навярно не е от много ум... – усмихна се Холски.

– Дали?

– Не видя ли му просташката физиономия?

– Нито от страст?

– Не вярвам. У българите няма силни страсти, което е едно щастие, според мене, даже една добродетел.

– Ти сè на своето, Холски... А знаеш ли какво бих желал да видя у нас? – попита Кардашев.

– Какво?

– Донкихотовци.

– Чудна прищявка? А защо?

– Защото хора пресметачи и практични имаме легиони; благоразумни Санчопансовци имаме пропаст... Аз искам да видя един Дон Кихот!

– Един луд Дон Кихот?

– Да, един луд. Един Дон Кихот, който да полудее за някаква идея, халосана, непостижима, но велика; един злочестник, който да се самоубие вследствие на една сърдечна трагедия, не по пазарски мотиви; един отчаян, който да даде смърт другиму – по любов или по умраза, – не да наследи парите му; един убийца с душа съдържателна, когото Шекспир с радост би зел за драмата си и Байрон – за поемата си!

– Кардашев! Отстъпи! – извика Холски разтревожен.

В същия миг един празен файтон мина край коляното на Кардашева. Той се връщаше от Княжево. Кардашев предложи да се разходят, уморен душевно тоя ден от ред раздражителни мисли и разочарования, Холски на драго сърце прие. Файтонът се повърна към Княжево.

Минувайки край паметника, Танаско стана от стола и поздрави с шапка Кардашева, който му отговори със своята, както прилича на добри познайници.

Той заразправя на другаря си днешното си посещение тука, сцените и разговорите.

Отвъд барьерата духна силен вятър откъм владайското гърло. Такива ненадейни ветрища са обикновено по тоя друм. Няколко вихрушки във вид на прашни, високи стълпове се задаваха по шосето и идеха насреща, сподирени от други подобни великани. Това накара другарите да влязат в шосето, което се отбива от Княжевското и отива за Александровската болница.

– Да повърна ли? – попита возачът, когато подир малко вихрушките отминаха, като поставиха една прашна стена между тях и паметника, който се изгуби.

– Ние ще имаме нови прахове, защото вятърът се усили, карай по-добре напред.

Возачът плюсна конете с бича си и файтонът продължи по новата посока между два реда млади акации.

Болницата – широка сграда – се белееше отпреде им с двете си крила, с монументална порта.

Колата улови наляво, мина по зелената равнина и се напъти към източна посока.

– А това какво е? – попита Кардашев, като съгледа на изток от Александровската болница отделно една дълга и ниска постройка, с много тъжен изглед и прозорци тесни, с железни пречки.

– Това е лудницата – каза Холски.

– Тук са докарали тогава сродника на У.

– Да. Желаш ли да се отбием?

Кардашев помисли.

– Добре. Да посетим лудницата. При свестните не можах да намеря Диогеновия „човек“ – да го потърсим между безумните – каза Кардашев с лека усмивка.

И заповяда на возача да се повърне надясно.

Файтонът спря пред вратата на една дървена заграда, която окръжаваше двора на лудницата.

XXV. Лудницата

Няколко човека с бледни лица, в сиви вълнени халати, а едни по бели гащи, вършат нещо или ходят мълко из двора.

Глави мъжки и женски от няколко прозореца гледат с една тъпа, странна, безсмислена усмивка. И те в халати, и те с уморени и повехнали лица.

Изгърмяването на файтона пробуди любопитство в тие хлътнали очи с угасени, глупи погледи.

– Де е канцеларията на господина управителя? – попита Кардашев един халатоносец със стражарска шапка – той го зема за стражар по нея.

Халатоносецът беше един кротък луд и в това му качество оставяха го да ходи свободно, даже и да изляза извън градината.

Той погледна равнодушно Кардашева, усмихна се някому си, па си зачовърка носа.

– Глух ли си, байо? – измъбра го Кардашев, но веднага забеляза погрешката си и се обърна, за да види някого от прислугата на болницата.

Внезапно от прозорците се раздаде една страшна врява, смях, кикотене, викане, ръмжения, щото ги заглушиха. Те видяха, че всичките тия луди хора се смееха тям, че те им вдъхваха с присъствието си тия дивашки виенета и истерически смехове на безсмислени гадини.

Кардашев едвам можа да победи отвращението си от тая гледка: идеше му да се махне веднага оттука.

Из входа на лудницата излезе една жена, просто облечена.

Кардашев се двоумеше да се обърне ли към нея. Той изпитваше погледите ѝ.

Тя разбра недоумението му и го попита:

– Кого дирите, господине?

Ясният ѝ глас и разумен поглед го успокоиха. Той разбра, че тя е шътачка, и я попита за управителя.

– Почакайте!

И тя се изгуби във входа.

Веднага се появи един нисък, млад, вежлив господин, с перо на уху. Здрависаха се.

– Преди малко доведоха тук роднината на У.? – попита Холски.

– Да, нещастният – отговори управителят.

– Интересуваме се да знаем от какво е полудял?
– Той ви е роднина нещо?
– Боже, пази! На една бара сме се прали!
– Докторът още не е освидетелствувал характера на лудостта му. Но причината ѝ е вече известна. Братовчед му У. ни я обади.

– Коя е?
– От ядосване и кахъри!
– От какви кахъри? – попита Кардашев.
– За загуби. Седем години е имал съдба с някого. Прахосал всичко по адвокати и прочее. Преди два месеца изгубил и в касацията! Пропаднал. Оттогава се повредил. Днеска пръв път го прифанало сериозно. Ние имаме вече такъв един болен – от загуби.

– Колко души мъже имате сега? – попита Кардашев.
– Без тогава са седемдесет и двама души луди; до петдесет жени луди. Ето ги, вижте ги, сега неколцина са налице... Гледате тия глави в трите прозореца отдясно? Може би вие желаете да ви дам за тях някои обяснения? – попита услужливо чиновникът.

– Ще ви бъдем благодарни – каза Кардашев, като погледна с потръсване по показаната посока.

– Тия двама, дето са си метнали тъй ръцете един другиму на вратовете, страдат от наследствена лудост. В техния род е имало луди.

– Какво сочи към нас оня? Какво иска?

И Холски показва един, който простираше към него и двете си ръце из прозореца с голяма настойчивост и с повелителен вид.

– Той ни предупреждава да се пазим от пожара – усмихна се управителят.

Кардашев и Холски го изгледаха въпросително.

– Той е изгубил ума си в един пожар, из който го извадили в несвѣст... Той сѣ пожари си представлява. Понякога му се чини, че се е запалила стаята му и тогава реве като звяр!

Едни диви смехове се раздадоха от другите прозорци, отдето се позказваха само женски глави. В смеховете се смесиха викове на силен гняв, на негодувание и на страх, подир всичко се преобърна на адска, неразбрана врява.

– Защо е тоз шум? – попита Холски.

– Те гледат към нас – допълни Кардашев.

– Да, вас гледат и затова викат. Вашето присъствие ги раздражнява... Когато лудите разберат, че са предмет на любопитство за вънкашни хора, те се ядосват... Ако обичате, да се поотстраним малко оттука.

– Хубаво, хубаво.

И те последваха управителя, който се отдалечи от прозорците и отиде още по-настрана в ъгъла на оградата. Той продължи да им дава обяснения.

– Погледнете оня, дето си удря постоянно ръцете и си издига пръстите замислено. Той брои. Той се брои. От сметка е полудял. На времето си бил добър. Пропаднал в търговията си, побъркали му се работите... две години се мъчил да ги разплете, па най-после и умът му се побъркал.

Додето директорът се простираше и върху петия кротък луд, пак така безинтересен, на Кардашева дойдоха на ума прочетените някога разкази за луди. Той си спомни Гоголевия безумен, който си въобразяваше, че е испански крал... Управителят свърши описанието и на останалите умствено болни нещастници. Последният – селянин от Бояна – беше се поболил по търсене ноще имане в земята.

Холски изказа недоумението, че ни един не страда от грандомания, болест тъй честа у лудите.

Същата забележка стори и Кардашев.

– Имахме един – каза усмихнато чиновникът, – неговата грандомания беше доста чудна. Той се мислеше нещо като божество или като гений и не приемаше да говори с никого освен с палеца си. Той беше любопитен луд.

– Тука ли се разви у него тая идея, че е божество неприкосновено, или с нея го докараха? – попита Холски.

– Тука само лудостта му се превърна в самообожание... А побъркал се той в списване, съчиняване разни глупости?

– А бе Семков? – извика Холски.

– Да, авторът на *Въздушна природа* – и той беше поет! – допълни чиновникът лукаво.

Кардашев и Холски се погледнаха със знаменателно усмихване.

В това време нова врява се раздаде от прозорците.

Те побързаха да се махнат и поблагодариха чиновника за любезността.

Колата тръгна пак.

– И тука ти не намери търсеното... Намери само една *духовност*, и тя – семковщина! – забеляза Холски на другаря си. – Да, аз сега да полудея, с моята религия на „не обичайте!“; бих ти дал по-свесен сюжет... А? Ти би изкалъпил нещо като *Красния цвят* на Гаршина?... Какво ме гледаш тъй?

– Ти знаеш ли – отговори Кардашев, – че близостта на лудите повлия на нервите ми дотам, щото фанях да виждам всичко лудо около мене си? Когато ни говореше чиновникът, лицето му ми се стори като че има знакове на умопобъркан човек, та и тебе като гледах, стори ми се такъв и искаше ми се да се поотстраня... Аз чак сега си отдъхнах... – каза Кардашев, като поимаше жадно свободния въздух на полето.

– Ти действително беше прибледнял, Кардашев!

– Желаяш ли да минем на Курубаглар?

– Вятърът е силен, по-добре да влезем в града. Па Курубаглар е приятен празничен ден; тогава е люден и оживен. Тогава гледаш фамилии, насядали под сенките... Гласове се чуят между дърветата... Любавници можеш да срещнеш там, а понякога – и някой увиснал на клона...

– Ти много духовито завърши картината, но я направи зловеща. Ти не можеш да бъдеш поет.

– Това не пречи да бъде тя вярна... Сè плодове от разните вариации на любовта.

– Но ти, Холски, можеш ли си представи живота без страст, без любов, без страдания? Ако някога се въдвореше царството на твоята мила утопия, знаеш ли какво щеше да остане в света?

– Какво?

– Нищо! Нищо от онова, което съставлява живота, истинския живот.

– Да, и щяха да липсват занимателни теми за поетите, които не щяха да имат за какви страсти, мъки, отчаяния и самоубийства да пишат! – отговори иронически Холски, като гледаше с любопитство войниците, що се обучаваха пред пехотните казарми.

XXVI. МИТИНГ

Колата влязоха от южния край на Витошка улица. Когато дойдоха до точката, дето я пресича Алабинска (ул. Генерал Муткуров), видяха, че няколко конни стражари се зададоха на препусканица откъм градската градина, па завиха към Св. Крал.

На площада имаше особено движение. Хора на тълпи, на тълпи се беряха, срещаха се, гълчаха и се трупаха на едно място пред западната нартика на черквата.

– Има митинг! – каза Холски.

– Да, митинг, против правителството – допълни Кардашев.

И двамата отидоха към тълпата.

Холски и Кардашев съчувстваха повече на опозицията. По убеждение ли, поради връзки ли с опозицията, поради неодобряване ли някои суровщини, грешки и закононарушения на правителството? Може би по всичките тия причини. Но освен тях имаше несъмнено и друга, която лежеше в едно благородно свойство на всяка млада и идеална душа: съчувствие на всеки протест, издигнат от слабия към властодържеца, който има толкова леснини и нужди да злоупотребява с тая власт; на борбата на нравствената сила против грубата, материалната; на надзора на народа въз правителството. Поради тая склонност на характера си, Кардашев, без да бъде с опозицията, винаги биваше опозиция на всяко правителство; опозиция недействаща, чисто духовна, и затова – незловредна за него; то можеше да спи спокойно, ако всичките му врагове бяха така кротки. Истина, че и книжовните му занятия поглъщаха всичкото му внимание, та нямаше време да се застрасти с партийни интереси.

Холски пък, когато издаваше вестник, беше деятел и земаше участие в политиката; но когато почиваше, той почиваше здравата. Политиката беше турил на пирона, особено сега, когато цял беше обладан от великия въпрос за изкоренението на любовта от света!

Но и двамата, влечени от неодолимо любопитство, присъединиха се към митинга. Кардашев имаше още и надежда, слаба наистина, да пипне някоя чърта от силен, благороден порив, от висота на характер.

Но той има тука едно първо разочарование: на митинга се стичаха повече лица незначителни или невнушаващи доверие. – Той позна в първите редове мнозина безделници, окадители на кафенетата и

кръчмите; няколко бивши шпиони – заедно с платките изгубили и възможност да бъдат опасни за обществото; двама доктори; един редактор на опозиционен журнал, един поп с червено лице и накривена калимявка и до него един столичен слепец – поет също. По-навътре из купа – няколко соподръжци, вероятно някога по длъжност, сега – по привычка; улични хлапетии и пепелчук, непременно лустраджийчета, които сега намираха богата жътва. Доста почтени граждани опозиционери или качеството на Кардашева и Холски, тоест – любопитни.

Мястото на двамата книжовници не се случи сгодно – беше ниско. Гъстата навалица отпред им запречи вида и, както бяха късички на ръст, те можеха да чуват ораторите, без да ги видят.

Това им положение ставаше всяка минута по-неприятно: тъпата зад тях растеше постоянно и било че стражарите я тикаха, за да остане свободен път за колата, било по неволното напъване всеки да иде по-напред, те се чувствуваха като в едно тискало, което мърда; особено Кардашев се задушваше от един страшен натиск на гърба, сякаш че някой бе опрял в него голяма пухова възглавница, която го стопли до изпотяване. Но той се не обърна, отдал цялото си внимание на третия оратор.

А този оратор говореше твърде красноречиво и разпалено; дълбоко и силно убеждение дишаше от неговите думи, необюзданото му негодувание против произволите на властта (важни сами по себе си, но със значение раздухано до гигантски размери) заразяваше непобедимо и сборището. Гневни викове „долу!“ се чредяха с одобрителни възклицания „вярно!“ Наелектризиран също от омаята на това пламенно красноречие, на тая великодушна защита на народните правдини и свобода, увлечен от гръмоносните удари, нанасяни с такава ловкост и жар на правителството, Кардашев се възхити и се опита даже да изпляска с ръце, но не можа да ги измъкне, та и свобода не би му дала за това движение пуховата възглавница.

Гръмотевични ръкопляскания поздравиха оратора, когато свърши.

Заговори някой друг, но слабогласен и сухо.

– Ако да можех, бих отишъл още сега да стисна ръката на предишния рядък трибун, какъвто не помня да съм чувал у нас. Но кой е той? Гласът като че ми беше познат, но трябваше да видя лицето му. Във всеки случай този човек ми сгръ сърцето: аз видях сила, духовна сила. Тая сила е, която движи, люшка, възпламенява народните маси, вятърът, който разклаща талазите на морето... Да, силата на живото слово, когато е подгряно от фанатизма за правдата, свободата, идеалите...

Той потърси Холски, за да го попита за оратора, но тълпата беше ги разделила. Сегашният оратор не го интересуваше.

Той попита един съсед.

– Карафинков! – отговори му съседът.

– Кой Карафинков! Секретарят на Министерството на вътрешните дела?

– Да!

И съседът фана да слуша новия оратор внимателно.

Кардашев не можеше да повярва ушите си.

– Карафинков, секретар в министерството и държи реч в митинг против правителството?

Кардашев сега си припомни, че именно Карафинковия глас той чуваше, който му беше добре познат.

– Та той с този дързостен акт подписва изпъждането си! Това е гражданска доблест! Това е рядко!

Слава богу! Моят ден няма да остане ялов: аз оттука отивам у дома с едно вдъхновение и го намирам там, дето не се надявах: в крамолата на партизанските борби. Да, аз видях една сила! Като Архимеда мога да викна: *намерих*.

XXVII. Една велика митингаджийка

Като си мислеше това, Кардашев силно желаше да се откопчае отука; но отстъплението беше невъзможно: пуховата възглавница се бе залепила по всичкия му гръб – от врата до опашката – и го топлеше, и го нагриваше, и налягаше книжовника със същата сила и неудържимост в гръба, с каквито вероятно и тя беше налягана. Кардашев погледна косвено, без да се извърща, за да разбере кой му беше съсед. Мярна му се тъмен женски шал и рокля зад него. Значи на митинга имаше представителка и от красния пол! Лицето на съседка си не видя. Стори му се неловко да се извърща за тая цел. Сега вече натискът на пуховата възглавница се отрази съвсем с ново усещане на него: една струя от сладък трептеж мина през всичкия му гръбначен мозък. Кардашев, в съзнание същността на тая пухова възглавница, пламна в нов вътрешен огън; той направи отчаяно усилие и сполучи да се отмести. Тогава можа да види добре съседката си. О, чудо! Тя беше същата дебела жена, която поздрави при паметника! Мъжът, още по-прежълтял, стоеше зад нея и я пазеше с ръце...

Как? И тая велика госпожа на митинга? Руен пот течеше по разчервенелите месести бузи на „митингаджийката“, която чу той, че мъжът ѝ нарече „Олимпиада“... Колосалните ѝ гърди, счупили окончателно корсета, се издигаха и ширяха свободно като морски талази. Олимпиада дишаше бързо със своите могъществени дробове и околният въздух не беше достатъчен да я удовлетвори. Мъжът ѝ често поглеждаше назад, за да види ще има ли възможност да си пробият път, но пак се извърщаше с обезсърчено лице. А положението на жена му ставаше обезпокоително: турунджавото ѝ лице добиваше морав цвят, тя се задъхваше; немощният ѝ мъж не се наемаше да ѝ отвори изход със своите лакти-клучки. Той пошепна нещо на Олимпиада и тя му отговори нещо. Подир това кратко съвещание той се промъкна между литератора и нея и мина отпреде ѝ, а тя зафана неговото място. Па веднага Олимпиада се завърна назад и фана да разтиква и руши човешката стена пред себе си, както една бомба пробива отвор в един дебел зид. По тоя начин, като работеше с ръце и горолонните си гърди, тая жива катапулта разсипа всичко и успя да се изсули нататък благополучно, сподирена близко от ариергарда си, тоест мъжът.

XXVIII. И други приятели

Кардашев, който с възхитен поглед следеше величественото движение на Олимпиада, видя, че победата ѝ бе улеснена от друго странично обстоятелство. Натискът на навалицата се беше поразслабил, па и тя сама намалела; ораторите се бяха изредили и резолюцията приета. Митингът се свърши. Веднага човешкият порой удари назад с безконечни викове „долу!“ Всред тях най-високо се издигаше ужасният глас на дрипавия господин при паметника, който прекрати така неприлично полската закуска на госпожа Олимпиада и мъжа ѝ. Кардашев видя в тълпата, и не без безпокойство, един друг днешен приятел – Каишева.

Каишев, с изрусяла и кривната жълта шапка, в много възбудено състояние, дигаше големия си нос, махаше с ръце и викаше „ура“ на водителите на опозицията и „долу тираните!“ въпреки голямата си привързаност към правителството, за която уверяваше днес Кардашева.

Една многочислена тълпа се зададе тиришката от Дондуков булевард. Тя викаше „ура!“, но я последваше с думите „долу сопаджиите!“ Това беше тълпата, която идеше да направи контрамитинг на площада и да развали опозиционния. Тя видя, че е закъсняла да стори това, но веднага пристъпи до устройството на митинга си в полза на правителството... Това ново сборище скоро порасна, още по-развълнувано от първото, което му остави една трета от своите членове... Между тях – и Каишев, който се присъедини към хора на „долу сопаджиите!“ със същия възторг, с който одева викаше: „долу тираните!“ За честта на дрипавия господин, който уплаши при паметника Олимпиада, трябва да се каже, че той не измени като Каишева, а стоеше на почтено разстояние и викаше със заканителни ръкомахания към оратора на новия митинг.

XXIX. Една сила

– Вече става банално да присъствувам и на тоя митинг – каза си Кардашев и се напъти към дома си, за да зафане още при пресните впечатления своя психологически разказ, който имаше вече и название: *Една сила*.

При звънарницата той видя приятеля си Тачева, бивши журналист, сега адвокат, а в празните си часове – и писател, човек духовит и приказлив.

– Тачев, добър ден – каза Кардашев. – В тоя митинг силно впечатление ми направи Карафинков, аз съм просто възхитен от него!

И Кардашев улови под ръка Тачева и продължи да отива с него из Алабинска улица.

– Да! Карафинков обладава силен ораторски талант.

– Прибави: и велико сърце! – допълни Кардашев.

Тачев го погледна въпросително.

– Да, велико сърце и велика душа; без това той не би така дълбоко покъртил нашите... Тоя човек ме очарова, той се издигна високо до облаците, той стои над тълпата. Ако ми позволиш, аз ще го назова още и велик характер, което е много нещо у нас!

– Много величия – забележи усмихнато Тачев. – А можеш ли ми каза защо е и последното?

– Как, ти не цениш всичката гражданска доблест, която има в постъпката му? Той днес, като се качваше на трибуната да осъди правителството, правеше в същото време и самопожертвование... той се жертвуваше!

– В какво? – попита адвокатът.

– Той знаеше, че губи положението си, службата си, оставаше на пътя!... Смееш се! Или мислиш, че министърът му ще го потупа по рамото и ще му каже „Аферим! Продължавай!...“, задето половина час го позори пред толкова свят! Карафинков не направи сговор със съвестта си – той настоя за убежденията си. Той пръв подписа отчислението си. Ако тука не видиш величие на характер и кураж, любопитен съм де ще го намериш...

Тачев се превиваше от смях.

– Възторгавай се, възторгавай се!... Карафинков вече е отчислен преди три недели!

И Тачев следваше да се кикоти, като крепеше очилата си, които движението на мишците на лицето му изпъждаше от носа.

Кардашев се запря смаян.

За него това известие беше гръм от ведро небе.

Сега Карафинков му се яви в съвсем ново осветление. Обясни си той другояче сега и негодуванието му, и безпощадността на ударите му против правителството.

Тачев се укроти от смеха си и обясни:

– Ето що значи да се изолира човек съвсем от политиката. Ти не знаеше това, понеже не четеш вестници. Карафинков го отчислиха изведнъж, без да е дал повод да мислят, че съчувствува на опозицията. Той, освен службата си, нищо друго не знаеше, политическите му убеждения му ги диктуваше интересът му и той добре го пазеше. Всичките увлечения, закононарушения, произволи от правителството, тъй преувеличено представени и тъй строго осъдени от него, са ставали при неговото служене в министерството, тъй ги е знаел, одобрявал и даже измислял, и е турял и своя подпис на разпорежданията, които са ги поръчвали и узаконявали... Той не се е възмущавал тогава. Той нямаше и да гъкне, ако не беше изстудено топлото му място. Той е озлобен и вика. Като знам всичко това, аз не можах да се възхитя от Карафинковата реч, защото знаех какъв дребен нисък бе двигателят ѝ. Аз не вярвам в неговия либерализъм, моля и тебе да не вярваш, че у него има нещо велико. Повече бяха искрени другите оратори: ако и те са заинтересовани, то поне не хулят неща, които сами са одобрявали с подписа си. Карафинков е само добро агитационно оръдие, но мизерна личност като гражданин и човек...

Кардашев скърцаше със зъби и нищо не казваше.

Само си мислеше:

– Пак низкото, мръсното своекористие! Пак тоя дух на българска дребнавост ми се изпречва и тука, и в черквата, и в полето... Той дава биенето на пулса! Кое то и обществено явление и да разочвъркаш, изпод тънката му прикривка излиза се тоя груб, тесногръд, пълзящ егоизъм!... Одеве венчаха одного – и знаем защо; сега гледам там, че погребалната колесница влачи към Орландовци един мъртвец; ако идех да го попитам и той би ми отговорил, че е умрял по някоя сметка, както по сметка навярно плачат и наследниците му, които го изпращат...

Тачев си подаде ръката.

– Къде?

– Хай да те вода в Народното събрание.

- Какво има днес?
- Не знам, но съм се накарал. Хайде.
Кардашев помисли.
- Да идем!

XXX. Подир митинга

Тръгнаха двамата. Скоро влезнаха в градината, за да пресекат и излязат на улица Левски. Алеите, замислени и позлатени вече със своите тихошумящи акации, бяха почти пусти. Шадраванът изфъргаше своята кристална струя с монотонно жабуркане; тя падаше и се разсипваше на сноп елмазен дъжд в басейна с бронзовите лебеди, някакво пиленце църка в клоните усамотено; двама студенти на едно столче с вестници в ръка. Отляво, в глъбината на градината, през зеленината на шумата и бориките, белеят се статуйки, сгущени в гъстите шубраки като белоснежни дриади... Редки разхождачи и там. Явният политически живот обезлюдил това място, пълно със самотия и с природа. Митингите оде-ве, Народното събрание, от друга страна, примамили неговите обикновени гости. Тихите беседи и прозявките бяха бягали оттука, възбудената атмосфера на горните сборища беше привлякла всичките любопитства и жажди за вълнувания.

– Какво си се замислил, Кардашев? – попита Тачев, като цапна тоягата си във водата на басейна, когато замина край него.

– Мисля, че оде-ве ние присъствувахме пред разгара на най-страшни умрази. Всичко дишаше там умрази, всичко дишаше ненавист, ярост, злоба!... Нито искрица любов не стопляше тия сърца, ни едно благо чувство не ги омекотяваше... Много умраза, брате; въздухът е напоен с нея...

– Извънредна притурка на *Народен бранител!* Четете днешния митинг в София! Резолюцията му! – изкрещяха хлапета тичешком, под мишница с нови вестници.

В същия миг двама души увираха вестници в ръцете на книжовника и адвоката.

– Кога се отпечата това нещо? – каза Кардашев, като прочиташе резолюцията, напечатана с големи букви. – Няма нито десет минути, откак се свърши митинга!

– И резолюцията, и притурката са били вече готови, преди да се събере митингът – обясни му Тачев, – моя милост познава тия невинни хитрости – нали бях от еснафа? В политическите битки минутите са скъпи, както и във войнишките.

XXXI. Втора битка, в която дрипавият господин е генерал

Замина бързишком една шумна дружина.

– Долу! – викаха някои из нея, като бързаха към изхода на градината.

От тротоара на улица Левски обадиха се други гласове:

– Ура!

Първите принадлежаха на един къс от публиката на опозиционния митинг, а вторите на хората от правителствения митинг, свършен и той вече във няколко минути.

Опозиционерите възвиха из друга алея, за да се не срещнат с правителствените.

Но престрелката следваше през железните пречки на градинската ограда и гъстината на акациите.

– Долу подлещите!

– Долу разбойниците!

– Да живее господин Табаров!

– Долу!... Ура! – Абрански!

И имената на вождовете фърчаха всред мешавата на партийната беснотия.

– Да живее народът! Долу шпионите!

– Долу!!! Лакеите!

– Долу!!!

Заглушителен рев цепи въздуха.

И тука Кардашев зачу един необикновен глас, който надминаваше всичките по своята сила и бяс. Градината ехтеше. Той съгледа в отходящата тълпа на опозицията, че се издигаше схлупената капела на дрипавия господин.

Той викаше така ужасно.

Ревотът следваше с вариации:

– Смърт на предателите!

– Долу пясъчните торби!

– Долу руските рубли!

Дрипавият господин на госпожа Олимпиада даде пръв решителна посока на борбата.

Той изригна бомбата на една страховита псувня.

Това беше сигналът.

Тротоарът прати в отговор десетина още по-ужасни.

На които градината отговори с един дъжд по-смъртоносни.

На които тротоарът отговори с една градушка космонастръхвателни.

Бомбите се закръстосаха. Боят, усилен от прилива на нов ентузиазъм, закипя във всичката си гороломна сила.

В късо време всичкият арсенал на обществото на столичните хамали, на файтонджийския еснаф, на подземните кръчми, на вертепите се изхарчи; изчерпа се всичкият псувателен словарь, зает нам от добрите ни съседи: турците, румъните и сърбите. Сконфузи се даже и Унгария... Няколко гипсови богини в градината се изчервиха. Файтонджиите в улица Левски спряха колата и със зяпнали уста, в няма възхищение, поглъщаха сладостно тая атмосфера от псувни, с вид като че искаха да кажат: „Докато човек живее, се има да научи нещо повече“.

Кипежът на битката отмина нататък. Скоро той се сля в един непрекъснат шум.

Кардашев погледна въпросително другаря си.

– Сбиха се, чуваш?

– Да – каза Тачев, като се заслушваше в яростните крясъци, които градинският шумолак не даваше да се чуят ясно.

– Но това е цял бяс! – каза Кардашев. – Впрочем – прибави той, като се замисли – по обичам това от другото... И Тацит е казал: „Предпочитам крамолите на свободата пред тишината на тиранията!“

XXXII. 18 май

– Уличните сборища на тълпата винаги имат в себе си нещо отвратително, стадно – каза Тачев, като излезе пръв на тротоара и се ослуша пак в мътните кръсъци, що идеха от улица Ботйов. – Откъде ще минем? Да заобиколим през тая улица, за да избегнем тълпите!...

И двамата души тръгнаха из улица Любен Каравелов.

Тачев продължи:

– Да, само веднъж аз бях свидетел на едно вълнение на тълпите в столицата от друг характер: то беше величествено – на 18 май!... Ти отсъствуваше тогава, а трябва да съжаляваш... Ах, то беше величествено вълнение – и по идеята, която го пораждаше, и по елементите, които действуваха... Жално, че те нямаше...

– Да, аз четох вестниците... Рядко зрелище е представлявала София оня ден – каза Кардашев.

– Единствено ти казвам! Тогава манифестация правеше народът – не тълпата, не сганта на някоя партия... Из улиците беше едно нечувано движение; радост, ентузиазъм течеше из атмосферата, народната душа ликуваше освобождението си от едно египетско робство и изливаше свободно потопа от умраза, накупяла в нея от години... Аз тогава видях чудни неща! Видях войската пръв път, че се спущаше към народа – не да стреля в него, а да го брани... Досега народът беше за нея месо за куршуми – сега беше брат! Народът викаше: „Да живее войската!“ Пръв път народът викаше такова нещо! О, то беше съблимно! Да заплачеш – аз наистина и плаках... Аз пръв път него ден, от осем години, видях стражарин, без да затреперя! Това страшно нещо – полицията – не ми внуши страх, защото войската беше с народа... Аз видях един кавалерист как разцепи със сабята си главата на един пристав. А народът – възторг! Аз казвам: „народа“, а ти разбери студентите. О, студентите бяха героите на 18 май! Учашата се младеж – тя се натовари да изтълкува народното чувство пред княза и пред света. Фала и слава на младежта! 18 май в столицата, за да стане тъй хубав и величествен, може би и да се увенчае, ней се дължи... Дотогава манифестациите бяха ръководени от тайните шпиони, от метачи и предрешени стражари... Сега беше интелигенцията, идеалните души, бъдащето, което викаше с възторг „ура!“ пред двореца. Князът гледаше всичко от прозорците... бомбардиран в същото време от един ураган благодарствени телеграми от цяла

България... Той се чувствуваше потънал в едно море от народна любов... Такива щастливи минути рядко господари имат в живота си... Талазите на тоя ентузиазъм пълнеха всички улици... Аз цял ден следих народните движения... Студентите с пряпорци, грабнати отнейде, обикаляха, заприщяха улиците, образуваха овации и демонстрации, и дори безредици. Те бяха огън, плам, готови куршумите да срещнат пак с „ура!“ При Банката един отряд кавалеристи изтопурква и заповядва на тълпата да очисти улицата... Студентите викат: „Живейте, български войници!... Ура!“ Кавалеристите спират конете си, турят ръка под кози-рог, за да благодарят, и отминуват нататък. Но да беше видял ти усмивката по лицата на тия селянчета, когато ги поздравляваше столичната младеж! Не, тия картини бяха покъртителни. Това беше празникът на свободата и братството! Тук и войска, и народ, и княз – всичко беше едно... Велики моменти!... Така – из цяла България! Една отрицателна заслуга на Стамболова е, че достави на историята ни 18 май. Ние имаме толкова фатални дати – 18 май беше светла дата, една велика народна победа, сто пъти по-велика от Сливница! 18 май възроди народа, облагороди го! Той видя, че не бил убит съвършено, че още бил способен за идеални вълнения, за велики чувства и фана да се почита пак. Поне аз фанах да се почитам, че съм българин.

XXXIII. В зелената къща

Като разговаряха тъй, двамата души излязоха из улица Цар Шишман и се озоваха на площада пред Народното събрание.

Хубавата бледозелена сграда, с трицветни пряпорци, с народния лъв, с ироническата усмивка на златния си надпис „Съединението прави силата“, стърчеше величаво на своето усамотено възвишение.

Тълпи народ пред входа.

Тачев и Кардашев заобиколиха сквера и пробиха през тълпата, за да си вземат билети.

Когато заеха местата си на галерията в Народното събрание, те го намериха пълно. Всичките ложи и трибуните бяха почернели от свят; и депутатите долу бяха всички на местата си.

Ставаха сега разисквания по някой финансов законопроект. Пренията не бяха много интересни.

Кардашев предпочете да си отдаде вниманието на трибуните. Той заяпа с любопитство по тия редове хора от разни възрасти и външности, устремили погледи към оратора. На най-горния чин на лявата трибуна седяха най-късно дошлите слушатели. Между тях позна неколцина от двете воюващи армии при градската градина; един си често избърсваше бузата, из която бликаше кръвчица, щом свалеше кърпата си. Това бяха славни следи от борбата. Кардашев позна очуден в него дрипавия господин на госпожа Олимпиада, генералът, който даде одеде сигнала за псувните, може би, по-после и знака за юмруците. Като ровеше с погледа си из тая гъста тълпа, Кардашев забеляза на другия край на трибуната непремения Каишев. В същия миг Каишев срещна очите си с неговите и му климна, като му говореше нещо с ръцете си.

– За епитафията ми напомня! – каза си безпокойно Кардашев.

Той обърна поглед по-насам, по ложите. Те бяха напълнени от позидбрано общество. Имаше много госпожи, все на предната линия; зад тях, прави, стояха мъжете. Пред самия него се улучиха две млади. Едната от тях често се прозяваше, като закриваше с гантирана ръка празното място на два паднали предни зъба. Другата – богато пудросана, с изписани очи под воал, с чипичък нос, но твърде мила – обърна се към нея с една божествена прозявка, която изкара на мегдан два великолепни низа от бели бисери, незакривани от тъничката й ръчица.

– Матилдо, омръзна.

– Страшно!

И две нови прозявки подчъртаха тоя диалог.

Кардашев забеляза тогава, че същите знакове на умръзване правеха повечето румени уста на предната линия на ложите.

– Днес нищо нема!... – забеляза Матилда с обезсърчен вид.

– Да, нищо – издумаха двата великолепни наниза бисери.

Кардашев веднага разбра отде произлизаше неудоволствието на съседките му.

Ни едно изтропотване долу, ни една крамола, нито две хули бяха още разменени между народните представители...

Зрелището ставаше еднообразно.

И публиката се прозяваше, и справедливо.

Но с най-голямо нетърпение се отличаваха предните линии на ложите.

XXXIV. Долу

Разискванията обаче следваха по економическия въпрос.

Кардашев, като се запозна с публиката, даде внимание на депутатите долу.

С удоволствие се забелязваше разликата на това Народно събрание от народните събрания през миналия режим. Тогава личности незначителни, неизвестни, нищожни – някои с тъмни слави; личности със стадни инстинкти – изскокнали из полицейската урна, оръдия неми на една воля, мъртво градиво на една само партия, зафащаха повечето банки, дето сега стоеше цветът на страната, добрите сили и добрите репутации на България, представена във всичките си класи, политически лагери, ламтения, възжеления и съвести.

Десетина благодушни и кротки мюсюлмани, със своите червени фесове, чалми и сини джубета, допълняха живописната страна на това и в други отношения вече пъстро събрание.

Но тия елементи, пратени тука от волята и доверието на отдъхналата страна, носеха със себе си и тъмните ѝ петна, и недостатките ѝ, и пороците ѝ – наследия от прежния ѝ исторически живот; носеха страстите ѝ, апетитите на честолюбците ѝ, жаждите или пошлостта на водачите ѝ – бивши и бъдаци...

С една реч, България *целокупна* стоеше на тия банки!

Кардашев слуша ораторите, които всички обладаваха забележителна леснина, самоувереност и боравене със словото – не с красноречието. На тия нови хора липсваше секретът на единственото, достъпно тем красноречие: краткостта. Многоглаголивостта, майка на повторението и на прегвачването, вредеше им.

Ораторският им запас, тъй богат с препинателни знакове, беше оскъден обаче с един: точката.

Точката, навреме гудена, на място сложена.

Сума дребни чъртици от ораторски приеми и парламентарни нрави – нелишени от своеобразност. Сценки при разискванията от прелестна наивност или от суровщина на първобитни характери – често от особен комизъм.

Говорё един оратор, с буйна коса, и с буйно слово, и с буйни ръкомахания – блукс от буйност – по един твърде мирен въпрос, дето цифрите оставяха малко място за възклицателни знакове и патос.

Друг оратор, който подгръвяше красноречието си пак с ръкомаханя – не толкоз чести, но по-широки – той имаше дълги ръце – пъстреше го твърде много по привичка с думата „народът“ и поглеждаше галерията тогава. Вероятно, отпреде му стояха римски патрици или мандарини.

Говори един друг оратор, но твърде дълго, твърде дълго, безцветно, неубедително, уморително, с много цветя от „тъй като“, и с често обръщане към народните представители с думите: „господа съдии!“

Един оратор с приятен, звънлив глас, един от ония щастливи гласове, на които и най-слабата нота се улавя от слуха – такъв един глас е вече половина красноречие, – държа дълга реч, с постоянно лека афектирана усмивка на лицето. Изкусен в подбора на думите си, самоуверен, самодоволен и слаб в историята, защото накърни ефекта, като каза, че Людвик четиринайсети бил заклан от гилотината, вместо Людвик шестнайсети, както уверяват някои истории.

Дебел един господин не рискува нито да сбърка историята, нито да умори слушателите си, защото беше извънредно къс. На даването му думата от председателя, той събра словото си в две думи:

– Отказвам се!

Може да бъде уверен, че никой не му гони мъст за това.

Стана един депутат с дързък поглед, с висок и креслив глас – винаги качен на октава – и надарен с много остър слух. Защото той, говорейки, улавяше най-тихите шепоти от неодобрение наоколо си и прекъсваше нишката на речта си, за да възразява на разни банки. По тоя начин той се обръщаше постоянно наляво и надясно, увлечен в наддумвания, докато председателят го смъмра със звънца си.

Един нервен депутат, инак духовит, не вземал думата, ставаше и пресичаше говорящия чрез избърборването на няколко думи, които никой не чуваше, и сядаше, прекъснат от председателския звънец. Понеже често повтаряше тия говорения по контрабанда, председателят му прати един як квестор да седне зад него, за да го удържи за рамото.

Силните оратори на събранието не взеха думата по този въпрос или бяха говорили по-рано.

XXXV. The great attraction¹

Свърши се това проклето разискване! – каза с облекчение Матилда, когато ръцете се дигнаха и болшинството се произнесе за приемане законопроекта.

– Какво иде сега? – попита чипичката.

В този миг едно радостно шушукане профърча по предната линия.

– Изборите! – зачуха се извиквания.

– Проверката на изборите!

Сега всички погледи се устремиха жадно на ораторската трибуна. Всеобщо оживление и любопитство наелектризира галерията.

– Защо е това движение по повод на проверката на изборите? – попита Кардашев Тачева.

– А, вие не знаете? – обади се Тачев. – Изборите занимават от две седмици камарата и вълнуват цялата столица. Вчерашното заседание се продължи осем часа все по същия избор. Говориха осемнайсет оратори. Но вие четете вестниците!

– Не ги чета... От няколко време съм се отчаял да различа в тях истината от лъжата...

– От хората учите новини? Пак печелите, поне псувните не четете... А аз – вече ми е краста: чета всичките вестници... Цяло нещастие. Защото това са истински фабрики за кал!... Вчера страшна врява има. И днес навярно ще имаме сцени. По въпроса за изборните проверки болшинството и меншенството са се хванали за косите; тия проверки са бойното поле, на което партиите си дават най-яроствните битки и ожесточението достига до пароксизъм. По причина на тия проверки отложени са въпроси сто пъти по-важни, безотлагателни и от жизнен интерес за страната. Камарата е застрастена до висша степен. И днес не ще мине без шум и крайности. С тая надежда иде и този свят, дето го гледате, че е изпълнил до върха трибуните, а в ложите ще се издушат. Никога отнапред такова чудо не е било. Не! Дано се премахнат тия проверки по-скоро. Те покрусиха честта на най-отбраното Народно събрание...

– Днеска има ли някоя важна проверка? – попита Кардашев.

– Според дневния ред иде Крушковият избор. – Ето докладчикът на проверочната комисия излезе да го докладва. Утвърждението на Крушковия избор е сигурно, защото контестация не е подавана срещу него до

1. *The great attraction* (англ.) – голямата съблазън

днес. Щом не се оспорва правилността на един избор, естествено, той се утвърдява от Събранието, макар да бъде най-незаконен, както е Крушковият?

– В какво се състои незаконността му?

– В годините на избрания. По конституцията, както знаете, само който е завършил трийсетгодишна възраст, може да бъде народен представител. Крушков няма и двацет и шест години: аз го знам, че е връстник с брата ми Станимира, а Станимир чак на свети Андрей навършва двацет и шестата си година, сиреч подир един месец... Та той и по лицето се познава.

– Кой е?

– Вижте го!

И Тачев посочи долу, седнал между една група от четворица депутати, един червендалест момък, със сключени вежди, с черни, едвам поличали мустачета.

– Да, съмнение няма: Крушков по никой начин не може да има сега трийсет години! Тоя факт вади очи – каза Кардашев, като изглеждаше депутата.

– Мене ми е казвала майка му, че са връстници със Станимира.

– Е, как е избран?

– Той е бил избран от партията си; сам, доколкото знам, не си е давал явно кандидатурата. Той е честен, макар и честолюбив, момък. Той надали би се явил тука, да имаше контестаия за годините му. Крушков е даровит и оратор. Партията му го много цени и по всеки начин ще гледа да запази такава една сила в редовете си. И нему, естествено, се иска да остане в камарата; но той е честен и сам би се оттеглил, ако избирателите му подигнеха въпрос за депутатското му непълнолетие...

XXXVI. Гръмотевиците на красноречието

Тачев направи знак, че иска да слуша сега, и устреми очи на червената трибуна, дето докладчикът беше заместен от един оратор.

– Този оратор от противната партия ли е? – попита Кардашев съседа си.

Тачев го бутна в лакътя да мълчи и още по-силно опули очи и наостри уши към трибуната.

– Чуваш ли? Този оратор оспорва избора! – извика Тачев.

– Как?!

– Изкарва официални документи, които доказват, че Крушков няма нужните години...

Едвам издума това Тачев, блъсъци с юмруци и с моливи по банките оглушиха думите на оратора и двайсетина ръце замахаха и поискаха от председателя думата.

– Буря ще има! – каза Тачев.

Наистина ораторът изненада партията на Крушкова с внезапното и ловко атакуване Крушковия избор. Тя не беше приготвена за това. Тя кипна от гняв. Един дъжд обидни думи полетя въз оратора. Той, толкова горещ, колкото и язвителен, отговори с такива.

Атмосферата се напълни с електричество.

Много крака затропаха, за да заглушат гласа му.

Обадиха се викове:

– Лъжеш!

– Тия документи са подложни!

– Това е подлост!

– Да се отложи!

– На комисията! – викаха други.

Председателят звънеше.

Но шумът се увеличаваше.

Ораторът, сѐ по-смел и по-дързък, намираше удоволствие в това раздражение на противната партия. На нейните знакове от негодувание той отговаряше с нови стрели, вярно пуснати и в живо месо забодени.

Привържениците го ободряваха с викове: „Вярно!“ „Говори!“ „Крушков въл!“

Врявата растеше. Председателят, немощен пред този топот и кръск, в който несилният му глас не можеше да се чуе, ограничи се само

със сърдити махания към размирниците и с бясно дрънкане звънеца.

Кардашеву се чинеше, че на всяка минута ще го зафуци в някоя глава – поне той не би се удържал от такава опасна съблазън на негово място. Ораторът се спря и със спокойно-ироническо лице чакаше утихване, за да продължава. Но събранието закипя, прихванато от полудата на бясна умраза, избухна бурята... От думи дойдоха на заканителни движения, на сочене юмуци, на свирепо махане ръце, на тупане и блъсък с краката.

Един господин с голяма глава, с пълно почервеняло от яд лице, наежен като глиган, ревящ ужасно, скокнал прав, думаше нещо на оратора, което потъваше в мълвата, и яростно удряше банката си, която трещеше под железния му юмрук и отфърляше книгата, що стояха на нея.

Тая ураганска сила фащаше място за десет депутатски гърла, а юмрукът му би убил един бивол.

Кардашев вътрешно си каза, че ако би бил депутат, той непременно би си избрал най-далечното място от тая стихия...

Не по-малко живо участие земаше в караницата един друг великан, само с по-човешка физиономия и с по-голям търбух. Той, влезнал в кулоара, неустрашимо се пулеше на първия с признаци на ужасен гняв и блъскаше чина на съседа си, комуто премаза ръцете с един нов удар на десницата си.

Друг един тщедушен и малък господин изпушаше пронизителни остри писъци към някого си, за нещо си, без да бъде забелязан от никого. Той напразно стреляше светкавични погледи и търсеше да срещне някои чужди – за да видят колко е гневен, – но никой не обърна внимание на него и той седна безнадеждно.

На най-задните чинове един усамотен депутат, несъразмерно къс и дебел, реवेशе като един Стентор. Един нубийски лъв, който надвечер заревава и дава хабер, че ще дири храната си, не разтреперва по-силно пустинята си. Тя завчас порасте и около него: околните банки се обезлюдиха, а дамите в ложите над него си затулиха ушите с ръце. Един турчин пред него, който досега спеше, се сепна, погледна го уплашен и излезе благородно... Подир като пръсна тоя ужас около си, лъвът седна с разтреперана грива, тоест брада, убеден, че поне нещо от виканието му стенографите са сфанали за протокола.

Един друг дебел депутат, червен, в средата, се караше с друг един тънък като глист, с безконечно дълги ръце, които махаха по ужасен начин, когато друг до тях сочеше юмука си на последния, отчаян, че не го чува, и плесна колкото може банката пред тях със снопа

законопроекти и правилници, шо държеше, които се разфърчаха, и така привлече вниманието на махация.

Един друг, с лъскава плешива глава, която наумяваше пълнолуние, също говореше нещо към председателя от банката си, пред самия обладател на глиганската физиономия и често бършеше с ръка росицата, с която красноречието на последния прохлаждаше пълнолунието му.

Образуваха се групи в кулоарите и при ораторската трибуна, ръцете махаха, звънецът прегасна. Сред заглушителна мъква всеки викаше и никой не чуваше.

Вълнението се предаде и в редовете на публиката, страстите на банките заразиха и галерията. Кардашев слушаше около себе си прения и между жените: няколко клетви изфръкнаха из деликатните уста към едни или други банки:

– Поразени синове!

– Бог да ви убий!

Или пък:

– Скандалджии!

– Хайдутаци!

– Бесни зверове!

И очите пущаха искри от негодувание.

Раздразнението бе по-силно на трибуните, цели станали на крака. Дрипавият господин се разправяше ожесточено с няколко съседа, привърженици на болшинството. В горещината си той забрави, че не е при Свети Крал и извика едно доста гръмливо „долу!“ Двама разсилни го измъкнаха навън – не без мъка обаче.

XXXVII. Една светла мисъл

Председателят, надарен с рядко търпение, изгуби надежда обаче да види умиротворението на събранието и се нахрани да дигне заседанието. В тая минута ораторът, в началото тъй надменен и предизвиквач, убеди се, че няма да дочака вниманието и си седна на мястото, доволен от бурята, която произведе... Отдръпването му от трибуната докара едно потихване. Председателят побърза да извика друг оратор.

Едвам той се намести на трибуната, за да брани избора, един очилат депутат, с лице шишкаво и умно, стана от стола си и с глас гръмоподобен извика:

– Господин председателю! Дайте ми за един миг думата!

– Нямате вие думата, господин Цуцов! – отговори му председателят.

– Думата искам! – изгърмя депутатът, като блъсна гневно банката си. – Думата искам, за да покаже изхода от този батак!

– Преди вас са записани двайсет и седем души! Не ви давам думата! – И председателят издрънка. – Господин Чинторов, говорете! – обърна се той към оратора на трибуната.

Но един нов потресаещ вик на Цуцова привлече общото внимание към него: възцари се гробна тишина.

– Да каже, да каже! – обадиха се от разни страни.

Любопитството порасна.

Желанието да го слушат се усили – не само от надеждата, че ще чуят нещо извънредно, но и че ще чуят Цуцова да говори. Цуцов беше един от ония редки оратори, които могат да се слушат. Неговото огнено красноречие го издигаха две ценни качества: съдържателност и краткост. И когато други многоглаголиви оратори срещаха неуважителна глъчка или равнодушие на банките, а горе – прозявки, появяването Цуцово на трибуната вдворяваше тишина и събираше всичките вниманиа!

– Позволете му, господин председателю! – викаше събранието.

Председателят настояваше да бъде съблюден правилника.

Ораторът от трибуната се обърна към председателя:

– Отстъпвам мястото си на господин Цуцова!

Това великодушие направи добро впечатление и срещна признателни погледи.

– Господин Цуцов, говорете! – извика председателят.

Всички се обърнаха към любимия оратор, който стана на мястото си.

– На трибуната! – викаха неколцина.

– Аз ще говоря от мястото си, господа, защото няма да ви утруждавам и ще бъда кратък. Народното събрание и така е вече уморено: то желае не говорене, а изход из това положение по един прост и ясен въпрос, на който решението е под ръката ни. Господа народни представители! По тия злополучни проверки ние изхарчихме на вятъра милиони думи, казани и стенографирани, понеже седемдесет и пет оратори говориха досега, което красноречие коштува на народа около стотина хиляди лева; а най-непоправимата загуба е безценните дни, изгубени напразно, когато толкова малко ни остават да посветим на куп от величайша важност въпроси... Не ви казвам нищо за шумните сцени, предизвикани от тия ялови и страстни прения, както сегашната, и които, със срам го казвам, привличат и днес всичкия тоя свят (той показва на галерията). Ето и днес са двацет и осем записани оратора... Нека решим въпроса за депутатското пълнолетие на господин Крушков не на основание на спорни документи и заинтересовани речи, а с осветлена съвест и по начин, който да направи чест на народното представителство, а най-много – на заинтересувания.

Господа народни представители! Аз виждам пред себе си господин Крушкова, чиято интелигентност, честност и кавалерски характер всички високо ценим. Нека се обърнем към него. Той да ни помогне! Той с една дума ще ни осветли, защото от всинца ни той най-добре знае възрастта си. Аз правя позив към благородството, към доблестта на господин Крушкова – да ни каже искрено своето убеждение; а молба на Народното събрание – да го повярва и базира решението си на неговото изявление.

XXXVIII. Начало на едно политическо поприще

Ненадейността на това предложение смая и възхити събранието.

От всички страни се чува одобрителни гласове. Цуцовата вдъхновена мисъл (Цуцов беше от противната на Крушкова страна), паднала като една животворяща лъча в тая жестока атмосфера, подигна душите, стопли доброто чувство в тях. Противниците Крушкови не възразиха нищо, обладани от внезапно доверие към един свой политически противник. Камарата порасна сама в собствените си очи... И на ложите това честно настроение се отрази съответствено. Нямаше ни един сега, който да не вярваше, че Крушков ще се покаже на висотата си в такава необичайна тържествена минута, и който да не желалаше това. Сам Кардашев, с развълнувано сърце, желалаше да бъде на местото на Крушкова – той да бъде героят на такова рицарство и самопожертвование. Той завиждаше на ролята му... Той би му ръкопляскал до полуда, както и цялото Народно събрание и публиката, и неговото излизане би било един триумф за него, за младостта, за истината, за българската интелигенция!

Ох, и каква величествена тема!

От всички краища, от всички лагери викаха: „Прието!“

Председателят се обърна към събранието:

– Макар че почитаемото Народно събрание се вече произнесе единодушно, заради формата турям на гласуване предложението на г-н Цуцова: да се помоли уважаемият наш другар господин Крушков да каже счита ли се, че е навършил тридесет години и на неговото изявление да се даде абсолютно доверие и да се основе решението на Народното събрание по правилността на избора му. Които са за предложението, да дигнат ръка!

Почти всички ръце се дигнаха!

Кардашеву биеше сърцето до пукване.

Как завиждаше той на Крушкова!

– Господин Крушков! Давам ви думата! – извика председателят с леко покъртен глас.

Всички очи се обърнаха към Крушкова.

Той стана. Настъпи гробно мълчание. Диханията се затаиха.

– Господа народни представители! – каза със самоуверен и спокоен вид Крушков. – В деня на избора ми аз имах точно тридесет години и шест дена!

И седна.

Горещи ръкопляскания го поздравиха от една страна на камарата; другата остана ледна. Ония, които пляскаха, се червяха, защото чувствуваха, че ръкопляскаат на един срам. Но Крушков остана спокоен.

Изборът му беше утвърден!

Кардашев се спогледа втрещен с Тачева, който му каза огорчен:

– Излъга, как го не бе срам! Аз го уважавах до днес това момче.

В същия миг, когато приятелите му долу идеха да му стискат ръката, съчувствениците му горе го зафаляха.

Госпожата с писаните очи и малките ръце, усмихна се приятно и промълви към Матилда:

– Умница!

– Да беше някой будала, щеше да влезе в примката – казваше се понататък.

Одевешният издиг на душите се смени от сметката.

– Но той няма и двадесет и шест години! И лицето му, и документите показват, че той излъга Народното събрание! – кореше го друг.

– В политиката лъжата е допустима – оправдаваше го друг.

– Кой казва: ела, вълко, изяж ме!

– Но това не бърка да бъде негова милост един безсрамен лъжец! – озова се Кардашев с негодувание. – Той запечата встъпването си в политическия живот с една нечувана лъжа!

– В това имате право...

Председателят даде пет минути почивка. Депутатите се разшаваха, занаизлизаха едни в коридорите, други към бюфета, за да се освежат.

– Цуцов направи предложение твърде смешно: той сякаш, че гледаше пред себе си Корнейлеви герои, а не наши братя българи – обади се към Кардашева един бивш министър и поет, като се промъкна из ложата и излезе.

XXXIX. Пак дрипавият господин

Кардашев, огорчен от зрелището на ранното морално дебелокожие на един млад човек още на прага на обществения живот, изгуби желание да стои по-дълго тук.

– Де да търсим идеализма, ако и един интелигентен момък, като Крушкова, гледа от тая практична страна на въпросите за честност и човешка нравственост! – думаше си Кардашев, като отстъпяше.

– Къде? – попита Тачев.

– Аз си отивам.

– Не си ходете! Има още интересни проверки на дневен ред... Виджте, публиката на галерията стои, не си отива – каза адвокатът.

– Благодаря, нека се възхищават другите – каза Кардашев, като гледаше лявата трибуна и търсеше машинално с очи Каишева... Вместо него, той съзря дрипавия господин: той бе успял да издебне разсилните и да се пъкне между зрителите. Любопитна натура! Кръвта беше престанала по бузата му, само знак още оставаше от раната.

Кардашев полюбопитствува да узнае коя е тая забележителна личност, която днес му се изпречва навсякъде. Той попита Тачева.

Тачев прекъсна разговора си, който имаше със съседа си, погледна към дрипавия господин и каза:

– Той е Матрапанчев.

– Какъв е тоя Матрапанчев? Какво върши?

Тачев се усмихна.

– „Билки дири по баири“. Един скитник, безделник... Някога е бил стражар. От много време ходи без работа, гладува като куче – пропаднал човек, с една реч... Той ми е малко и рода, далечен ама...

– Защо не се потрудите да го настаните някъде? Днеска се биеше и го бяха наранили по бузата.

– А бе той беше кротък човек, кой го знае – сега е станало едно сприхаво, люто!... Каних го днес на митинга при Свети Крал: има служба горски стражар – не ще? Ядоса се. „Аз, каже, на това тиранско правителство не слугувам!“ И изпсува министъра. Голо, пък фудул! Блъснигабър! Какво го е наежило – не знам. По-преди политикан не беше... Дявол го знае: не си види дрипите!

Като даде тия обяснения, Тачев се обърна пак към съседа си.

Публиката се поразреди в ложите. Излизаха навън да пушат.

XL. Непостоянните – непоколебими

Госпожите обаче нямаха нужда от умния Тачев съвет: те всички си останаха на местата. Предната линия на ложите живописно се протакаше със своите багрени птичи крила, бели пера от камилско пиле, изкуствени цветя, ленти, капелни гарнитури и гребени за шиньони; воали, корсети, ганти, евантайли, които произвеждаха хлад въз загорещените от душния въздух физиономии. Ни една от тия почтени госпожи не мръдна, не дезертира от поста си, както мъжете, не показва малодушие, нито изнежена слабост за чист въздух, които грубият пол отиде да подъхне в коридора. Зрелището, което имаха и което очакваха още, беше много привлекателно, рядко, та да се измамят да излязат. Слушането на вкусните ругателства ги застърви за по-нови и по-пиперливи... Не една вечеря щеше да остане неуредена или забравена; много стопани щяха да си легнат полугладни, но това малко значеше пред великата духовна услада, с която се лакомяха стопанките. Те от едно само се страхуваха: да не би да ги излъжат ожиданията им и скандалът да не се повтори. О, то би било ужасно!... Като очакваха продължението на заседанието, те разменяха впечатленията си... Едно живо шушукане непрекъснато бръмчеше по предната линия. Критики, укори, одобрения, приповтаряни с усмивка чути калнички остроти изскачаха из розовите устни и се запечатваха в нежните души на любопитните дъщерки на баба Ева... За мястото си в ложата те би платили богато. Прозорливостта на финансовия министър изпусна тая доходна статия при толкова други, изнамерени за уравнивяване бюджета.

XLI. Госпожата в траур

– Тачев, коя е оная благоприлична госпожа, облечена цяла в черно? – попита шепнишком Кардашев другаря си и му посочи на една от крайните ложи една с приятно бяло лице дама и ръце в черни ръкавици, която сега не приказваше с никоя.

При Кардашевото запитване Тачев се обърна и погледна госпожата, що му крадишком посочваше другарят му.

– Госпожа Царивоева – пошепна му Тачев.

– Коя Царивоева?

– Вдовицата на покойния майор Царивоев, загинал преди толкова години...

– На героя?

– Да. Тя носи още траур по него; предлагали й са добри кандидати ръката си, тя е отказвала – допълни Тачев, па се обърна пак и си пое разговора с другия.

– Значи Царивоевата вдовица! – думаше си на ума Кардашев, като изглеждаше приятното й, запечатано с тиха меланхолия лице, което сега изведнъж му се стори, че има скръбно изражение... Бедният Царивоев, той жертвува живота си за отечеството! Такава ранна и геройска смърт! Едно от малките светли имена в най-новата история... Той заслужва да жалеят за него. Тая вдовица, тъй траурно облечена и тъй сериозна сред другите като пеперуди пъстри госпожи и като тях леки, пази още в сърцето си образа на мъжа си – героя. Млада още и хубава, тя държи жива скръбта в душата си и вместо да търси нови радости във втори брак, тя остава да вехне младостта й в тая трогателна привързаност и вярност на един скъп спомен. Толкова години вдовица! А между това, ни кандидати са липсвали, нито гласът на природата е бил ням... Каквото и да думат, това е един героизъм. Защо непременно да вярваме, че всички вдовици са вдовиците на Командора!... Ето един скромен и безшумен героизъм на проста душа. Тя си носи храбро кръста на скръбта за една велика загуба, която и отечеството не може да забрави. Благородна душа! Ето една тема умилителна, която никога не бях мечтал да срещна сред атмосферата на Народното събрание.

И вдъхновена мисъл светна в ума му.

– Накрая – продума си той зарадван, – накрая, но найдох: няма да жаля лутанията си днес. Усещам вдъхновението...

И Кардашев, като мислеше това, продължаваше да гледа вдовицата, която сега приказваше тихо с една съседка.

Той реши да си иде под тия впечатления, без да иска повече разяснения от Тачева. Боеше се да не би Тачев с някакво подмятане или клюка, чува в кафене, да му пропъди очарованието, като толкоз пъти го губи днес.

Току-що тръгваше, Тачев свърши разговора си.

– Защо ме пита за госпожа Царивоева? – попита той Кардашева, като погледна също вдовицата.

– Попитях... Какво мислиш за госпожа Царивоева? – попита той неволно.

– Защо?

– За мене тя е високо симпатична личност.

– Симпатично лице. Да. Защо личност?

– Подир седем години тая жена носи още траур за мъжа си. Това на наш, поетически език се нарича любов, душевна възвишеност... Може да е глупаво, но е възвишено... Защо се смеете?

– Защото повтаряте Карафинковата работа! Вие пак се възхищавате от добродетели!

Тачев продължаваше да се усмихва иронически.

– Аз знам, че те не живееха добре с мъжа си – прибави той. – Ставаха сцени между тях, дор беше жив, тя го не обичаше... Как го е залюбила, като лежи в гроба – това не отбирам!

Кардашев го погледна смаян.

– Ти заключаваш от траурните дрехи? – подзе пак Тачев. – Това е една преструвка – не любов и скръб. Па може да е и кокетство, защото черното ѝ иде.

– Чини ми се, че много леко съдите и обяснявате по доста банален начин траура на тази жена... Допускам, че може да не е имала силна любов към покойния си мъж, допускам даже, че от кокетерия носи жалейни дрехи – има това в София. Но как ще ми обясниш факта, че тя още се не жени и остава в тоя тежък самотен живот, особено тежък за една млада още жена?... Чакай, знам – ще ми кажете, че има любовник, може би?

– Не, това не искам да кажа и не зная нищо, нито съм чул досега клюки. Но причината е много проста, дето не влиза в брак.

– Кажете я!

– Как? Не се усещате коя е причината?

– Не!

– Интересът!

– Какъв интерес?

– Тя е майорка! Тя получава мъжовата си пенсия; щом се ожени, пенсията се изгубва, а тя е значителна – около осем хиляди лева! Такива пари позлатяват всяка самотия!

Като да потвърди Тачевите думи, г-жа Царивоева в тая минута показваше всичките си зъби с едно великолепно кикотене със съседката си, като сегиз-тогиз повдигаше евантайля си до устата, уж да си закрие безочливо лъсналото от смях лице.

Кардашев се блъсна в челото с въздишка, па излезе.

XLII. Матрапанчев

Слънцето залезе зад Верила планина. То озари с последните си пламъци по-високите дървета от пипиниерата, из хладните алеи на която безлюдното и тишината растяха. Предвечерният сумрак стоеше вече из гъстите клони и под тях. Цветниците изпущаха ароматите на своите късни цветя; птиците още цвърчаха, като се въртяха около местата на нощната си почивка. Облаците, придобили розовоогнен цвят, плаваха по синьото небе, носени от вятъра към Витоша, на която озарената с румен блясък чука последна поздравява слънцето. Някои редки минувачи из алеите потънаха в завоите на шумака, из дето идеха провлечени звукове от руска песен, пеяна от няколко студенти. Кардашев, седнал на един уединен стол пред бюфета, с чаша пиво пред себе си, мислеше върху тая верига от разочарования, що го слетя днеска. Нему беше почти съвместно от толкова скръбни открития. Слепият случай, на който той разчиташе за намерата на лова си, дойде му на помощ само да посее в душата му още по-силен и отровен песимизъм. И как тъй сè пошлости и подлости! Ни един светъл проблясък! Спомни си той тоя дълъг ред имена: Каишев, Григоров, Конков, Зоев, този простак Братемойев, този бездушник – Панчорков, и кръвнишкия Вангела, и низко егоистичния Танаска, и Карафинкова, и безхарактерния Крушков, и г-жа Царивоева, сметлива кокетка! Цял сонм нравствени грозоти!...

И чудно, сега само един образ му се мяркаше оцелял в тоя катаклизъм от падения и окръжен с ореола на идейност, в симпатично осветление!

Тоя образ беше Матрапанчев.

Тоя дриплю беше един характер!

Основателно или неоснователно, той се беше обявил враг на правителството и тая си умраза той доказа със самопожертвувания, каквито бяха достъпни на неговото безпомощно положение: той си даде всичката сила на дробовете в митинга, в градината нанесе удари и получи, след като отфърля Тачевото предложение за служба; остана твърд на идеята си, ако щеш – на ината си. За него, той днес си изложи лицето на тоягите, утре може да изложи гърдите си на куршумите!... Такива хора са способни на това. Смешен и нищожен отнапреж в дрипите си, той сега възставаше съвсем нов човек в мислите на Кардашева. Тоя окаяник има едно свое убеждение, че правителството е лошо, и знае да изкаже това

убеждение и понесе жертви за него. Отхвърлил службата! Но това е геройство в неговото положение!

Той съжаляваше, че отблизо не опозна тая интересна личност, странна, но крайно симпатична. Но и това, което узна за неговата нравствена физиономия, е доста. Той има своята тема. Хубостта на този характер ще излезе още по-бляскава из дрипите на гладния бездомник Матрапанчева. Кардашев реши още тая вечер да се тури на работа и да се занимае с тоя релефен образ.

Когато си мислеше това, прищявката на случая, който толкоз пъти го среща днес с Матрапанчева, доведе му го и сега. Матрапанчев, с няколко вестника под мишница, тичаше из алеята насам, за да продаде на публиката, насядала пред бюфета и вътре. Като излезе из другата му врата, той се запъти и към Кардашева с останали под мишница само четири-пет листа.

– Купете си новия вестник, господине! Митингът!

И великанът му поднесе един вестник.

XLIII. Кюстендилският освободител

Кардашев го изгледа.

В лицето на Матрапанчева, широко, космато, грубо, нямаше интелигентност; едно плоско изражение, някаква тъпост, отпуснатост... Но скъсан, скъсан ужасно.

– Обичаш ли едно пиво, бай Матрапанчев? – попита Кардашев, като пое вестника и го тури в джеба си.

Матрапанчев впери големите си сиви жълтеникави очи в Кардашева, зачуден, че знае името му.

– Благодаря, пиваме.

И той седна на стола при близката маса.

– Аз ви видях днес, ваша милост, на митинга при Свети Крал. Викахте „Долу тираните!“ Нали вие бяхте? – попита Кардашев.

– Аз.

– И в градината също? И после се бихте с другите?

– Бихме се, ето ми и бузата: нараниха ме, дяволите... Ама и аз им дадох да разберат – каза Матрапанчев, като си тури грубия пръст на белега от засъхнала кръв.

Кардашев си спомни Тачевите думи, че Матрапанчев отскоро е фанал да политиканствува.

– Вие мразите правителството?

– Да.

– Защо?

– Тъй.

– Лош ли е?

– Лошо.

– По какво е лошо?

Кардашев искаше да вникне по-дълбоко в мислите на Матрапанчева.

Матрапанчев си изпи полека чашата и не отговори. Той само си изтри пяната от мустациите с кърпата, на която имаше петна от кръв.

– Защо го намирате за лошо? – настоя Кардашев.

– Защото е тиранско. Долу тираните!

– Отдавна ли се занимаваш с политика?

– Ние не се занимаваме с политика. Не е наша работа...

– Как! А гоните правителството?

– Гоня го и ще го гоня до девета рода! То е тиранско правителство!... Коли света по улиците...

И той си побара бузата.

На всяка минута Матрапанчев растеше в очите на писателя.

Той му подаде една папироска.

– Какво е вашето занятие, бай Матрапанчев?

– Нямам сега занятие.

– А какво: вестници ли продаваш?

Той цъкна с устата си.

– Не. Тая вечер ми дадох няколко броя... да зема някоя пара...

– Но що правиш сега?

– „Караме килавите на войска“, дето го рекъл оня... Какво правим?

Гладуваме! – и великанът се усмихна горчиво.

– Но отнапред какъв сте били?

– Поборник! – отговори Матрапанчев подир малко колебание.

– Поборник? В четите сте били?

Матрапанчев си запали цигарата.

– Не, не в четите.

– В опълчението тогава?

– Не, не съм бил в опълчението.

– А в Сръбско-турската война?

– Не.

Кардашев го изгледа очудено.

– Че какъв поборник тогава?

– Аз бях с русите... Всичко тях описах в прошениято си, по тънко!

– В кое прошение?

– Подадох на Народното събрание прошение, за да ми определи поборническа пенсия... Аз нямам що да ям... Окъсан съм...

– Дадох ли ви?

Матрапанчев се навъси.

– Отфърлиха.

– Защо?

– Не ми се падало пенсия...

Погледът на Матрапанчева светна от гняв. Той се мъчеше да закопчае скъсаното си сетре на гърдите, защото стана хладно.

– Значи, обидиха те... А какви са вашите заслуги?

– Аз бях във време на руската война. Превзех Кюстендил.

XLIV. Прозорче, отворено в една душа

Кардашев го погледна в недоумение.

– Как превзе Кюстендил?

– Аз пръв влязох в Кюстендил, заедно с русите...

– Че доколкото знам, турски войски нямаше в Кюстендил тогава, нито битки са станали около Кюстендил. Аз съм от Кюстендил.

– Турци нямаше нито крак. Избягали бяха от по-напред; когато превзехме Кюстендил, посрещна ни градският съвет, заведеха ни в черквата, аз бях заедно с генерала... Чрез мене се споразумяваше с народа. Ти трябва да си видял?

– Вие знаете руски!

– Не знам, ама си знам тъй, от природата...

Кардашев се усмихна.

– Каква длъжност имахте в руската войска? Преводчик? – питаше Кардашев, се още в недоумение в какво се състояха заслугите към отечеството на Матрапанчева.

– Имах длъжност... тоест... Нямах никаква длъжност...

– Ами?

– Аз бях тогава в Коняво... Имах там дюкян. Знаете Коняво. Два часа има до Кюстендил. Когато се зададе руската войска, аз затворих дюкяна, отидох при генерала... Разправих му, че няма нито един турски солдатин в Кюстендил... Тогава генералът даде заповед бързо и аз потеглих заедно с русите и пръв влязох в Кюстендил и го освободихме от турската власт!...

– И Народното събрание не припозна тая ваша заслуга? – попита ухилено силно разочарованият писател.

– Отфърли ме с презрение!... Едни се пък смееха! Оттогава не мога да ги търпя тия тираны!...

– Оттогава е станал „сприхаво и люто“ – помисли си Кардашев, като спомни думите на Тачева; па се обърна към кюстендилския освободител:

– Като е тъй, аз ви давам пълно право, дето днес викахте тъй много на митинга, и после!... Ама още по-добре щеше да е да бяхте приели службата, която ви предлагаше господин Тачев.

Матрапанчев го погледна позачудено.

– Каза ли ви Тачев?

Па сниши гласа си и попита:

– Ще падне ли тая нощ правителството?

– Не знам... Не вярвам тъй скоро – за жалост. Кой ви каза това?

– Приставът Найденов, дето го изключиха... Днес ме намери и ми каза, че тая нощ ще стане каквото ще стане – само голям митинг трябва – и ме подбра към Свети Крал... Та лъжа ли е?

– Излъгал те е.

Лицето на освободителя стана загрижено.

– И ми обеща пристав... Ако лъже, той е тогава един подлец?

Матрапанчев се разлюти и тупна по масата с юмука си.

– Сбъркали сте, бай Матрапанчев, дето не сте приели горски стражар... Днешното яйце е по-хубаво от утрешната кокошка...

Лицето на Матрапанчева стана обезкуражено. Той скокна на крака.

– Та Найденов ме лъгал! Той е един подлец! – извика пак Матрапанчев, като съзнаваше сега всичката непоправимост на неблагоприятното си поведение днес. Надеждата и за горски стражар беше изгубена безвъзвратно! Той се окончателно компрометира!

Кардашев фана да гледа със състрадание бедния човечец. Той беше неузнаваем. Сега пред него стоеше просто един глупец, изкусно надут от агитаторите, за да послужи с гръкляна си и с юмука си в една политическа манифестация. Клетият Матрапанчев! Как изглеждаше днес великолепен в своите горди дрипи и генералски размахи! И такъв жалък му се представи сега!

* * *

Кюстендилският освободител се изгуби в потъмнялата алея, с лева в ръката, що му даде Кардашев, за да вечеря.

Кардашев се завърна у дома си без никаква бележка в записната си книжка и с цял лов тежки впечатления в душата. За да му олекне от тях, той се залови да разкаже деня си на книгата.

– Не можем да искаме от някого онова, което няма! – помисли си той. – Нашият живот ни дава само уродливи явления. – Нека го вземем такъв, какъвто си е... Бъдещето е неизвестно никому: може би то да пази в тайните си крила за полети на възвишената поезия. Настоящото може да дава живот само на сатирата.

Нека бъде сатирата!

София, 17 март 1895

КРАЙ

Източник: Словото
Набиране: Надежда Владимирова

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/3762>]